

**Ndo-kwa ti bango ndo na ndo ti a da
nga na a zo ti kanga**

Kota kodë-kwa tënë ti ziangö
se-douti : na yia ti ä da ti känga
na sesse ti bë-africa

Tënë ti ziangö nzoni sé-douti na ya ti ä da ti känga na Bë-africa

Kota kodë-kwa tënë ti ziangö se-douti : na yia ti ä da ti känga na sesse ti bë-africa

A lekere mbeti son a mou ngo mamboko ti ndokoua so a iri ni na yanga ti mbouzou anglais Penal Reform International nga na kete ndokoua so a ban do na ndo ti atene ti fango ngbanga nga na a da ti kanga ti MINUSCA na kodoro séssé ti Bë-africa

www.penalreform.org

minusca.unmissions.org

Guërë ti ä mbeti ni

Fangö peko ti ä guërë mboüpa na ti ä ndouroü mboupa

Tene ti yangä Gövröma

Li ti tënë

KOZÖ KAPA

Kpingba nzoni kodë-kwa ti nzia ngo nzoni sé-douti na yia ti ä da ti känga.....9

Bëmbë ngö ndo 11

Fini kodë-kwa tënë ti kodë-kwa ti sanzéma.....16

Legue ti iango a guere ti kwa ni.....24

OUSSË KAPA

A kamba ti koussala okoü (5) tënë ti zia ngö se-douti na ya ti ä da ti känga...29

Kämba ti koussala ökö : se-douti ngä na tënë ti nënë ti zo na da ti kängä.....31

Kämba ti koussala oussë : se-douti ngä na nzoni bata ngö ä da ti kanga.....37

Kämba ti koussala ota : se-douti tënë ti ye so a ngouroü ä da ti känga ngä na ziangö na sesse ä nzoni ngöbö ti kwa na ya ti kota ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä da ti känga 48

Kämba ti koussala ossiö : se-douti na yia ti ä da ti kanga ngä na mougö nängö na ä nzia tënë ti nzoni ti ä wa-känga.....57

Kämba ti koussala okoü: se-douti ti ä zo ngä na pialo ti moüngö legue na ä wa-kanga ti douti nzoni 64

Kongö ndä ti mbeti ni 68

Mölöngö ti iri ti ä mbeni nzoni mbeti.....69

FANGÖ PEKO TI Ä GUËRË MBOÛPA NA TI Ä NDOUROÛ MBOUPA

AP	Ndo-kwa so a bã ndo na ndö ti ä da ti känga ngä na ä wa känga
ASF	Ä wa ngboüngö koko na ndo kwè
CFA	Boümbi tënë ti bangö ndo na ndö ti nguinsa so aki tamboula na ya ti africa
CICR	Boümbi sö aki sala koussala tënë ti séni na nzoni douti na tērë ti ä zo
CPS	Ndo-kwa ti fangö ngbanga na ndo ti ä kota kpalé so a si na ya ti kodrö
DGSP	Kota ïnda so a bã ndo na ndö ti ä da ti känga (« le DGSP » = wa-ïnda)
EMA	Kota ndo-kwa so a bã ndo na ndö ti ä tourougou kwè
EP	Da ti känga
FACA	Ä tourougou ti Bë-africa
FED	Ä mössöro ti ä ködrö ti poto tënë ti maï-ngöni
FSI	Ä pouroussou so aki sala koussala tënë ti sé-douti na yia ti kodrö
GPEC	Ngöbö ti salangö ngä na bangö ndo na ndö ti ä kwa, ngä na ä zo ti ä kwa ni
HCR	Ndo-kwa ti Bëndo ti guigui tënë ti ä zo so a kpë bira
ILN	Kota boümbi ti ä wa ngboüngö koko
IGSJ	Ndo-kwa ti bëmbë ngö ndo na ndö ti ä koussala ti fängö ngbanga
JAP	Wa bangö ndo na ndö ti fangö ngbanga tënë ti ä yé ti ngangoü
JCS	Koussala so a bã ndo na ndö ti fangö ngbanga (MINUSCA)
MINUSCA	Koussala ti bëndo ti guigui na kodrö ti Bë-africa tënë ti sé-douti ngä na siriri
MISCA	Koussala tënë ti moüngö mabökö na Bë-africa (na gbëlë ti ä kodrö ti africa)
MD	Ngourou-gbia so a bã ndo na ndö ti ä tourougou tënë ti siri na yia ti kodrö

MJ	Ngourou-gbia so a bã ndo na ndö ti tënë ti nzia ngä na fangö ngbanga
OCHA	Ndo-kwa ti bëndo ti guigui so, a bã ndo na ndö ti ä tënë ti nzoni douti ti ä zo
ONG	Boümbi so aki na gbë ti Gövröma ti kodrö pëpë
PIB	Péko ti bangö ndo na ndö ti ä dëngö bouzè na yia ti kodrö
PNUD	Koussala ti bëndo ti guigui tënë ti maï-ngöni
PRI	Fini bangö ndo na ndö ti ä nzia na yia ti dounia mobimba
PTF	Ä zo ti moüngö mabökö na légué ti guinza ngä na kodë ndara
RCA	Kodrö séssé ti Bë-africa
RCPCA	Pialo tënë ti yangö, ngä na poussoungö na ouzou, tënë ti siriri na Bë-africa
RESEJEP	Fini ngöbö ti ä kwa tënë ti nzia, na fangö ngbanga ngä tënë ti ä pouloussou
RSS	Fini ngöbö ti ä kwa tënë ti Sé-douti
UE	Bëndo ti ä kodrö ti poto
UNICEF	Bëndo ti guigui so a bã ndo na ndö ti nzia na nzoni douti ti ä molèngüè

Tene ti yanga ti gövröma

Lettre du gouvernement, à Introduire lors de l'impression (pdf)

Zi ngö li ti tënë

Na péko ti boumbi ngö tërë ti “ä zo so a bä ndo na ndö ti tënë ti fangö ngbanga” so a douti lani na ngoü saki oussë na ngbangbo mbassä-mbalä (2007), so si ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti tënë ti fangö ngbanga a lèkèrè ni, gouvroma ti sèssé ti Bë-africa a yéda nga na péko ti “pialo so ayé ti biän ä guërë ti koussala na ndo ti fangö gbanga na sèssé ti Bë-africa” na ngoü saki ngbangbo oussë na balé ökö. Mama tënë ni a loti läni mingui na ndö ti tënë so a ngourou ä koussala na ya ti ä da ti kanga, « na légué ti yangö na ouzou ngä na moüngö ngangoü na tënë so a bä ndo na ndö ti nzia ti nënë ti zo, na légué ti fangö nzoni douti, wangö, fangö yé na ä zo ngä na légué ti kpängö nzia ti nënë ti zo na yia ti ä da ti kanga kwè ».

Kota kpalé so läni a si na ngoü saki oussë na balé ökö na ota (2013), a nökpon ä ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti fangö ngbanga. Ä moü nguinzä so kwè a yéké sala na koussala na ndo-kwa ti ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti fangö ngbanga, a woü gui ngbangbo ökö, na kété ni ökö na parä na mbassä-mbäla ; Gbä ti ä ndo-kwa mingui na mbagué ti Töh ti ködrö ti é, a kaï koussala ti äla, tënë ä tourougou-toümba, a moü ä ndo ni kwè kä. Ä kota ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti tënë ti fangö ngbanga so a ngbä ti tamboula, a sala koussala nzoni pëpë. Na ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti tënë ti ayé ti ä da ti kanga a lingbi ti loti nga-nga-nga na dawoua ti ä mbéni ä kpalé so a ki si.

Na so ködrö a kiri na légué ti nzia awè so, ä zo mingui, a yéda na tënë ti lèkèrèngö ngä na biangö nzoni ä guërë ti koussala na ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti tënë ti fangö ngbanga, Gbia ti ködrö ngä a yéda na péko ni na légué ti ziangö na sèssé pialo tënë ti yangö, ngä na poussoungö na ouzou, tënë ti siriri na Bë-africa (RCPCA), so na yia ti ä ngoü ökö-ökö so aki hön, aki bilë na ndö ti ä koussala ni.

Na légué ti moüngö mabökö ti Bé-ndo ti Boümbi ti ä Ködrö ti Poto, na ti Bé-ndö ti Guigui ngä na ti Kota Sandougou Ti Bata Ngö Nguinzä Ti Doünia Mobimba, na ngoü saki oussë gbangbo balé ökö na oumanä ti nzë ti bélawou, Govröma a fa a yé so a gboü bë ti lo na légué ti soüngö pialo ti yangö, ngä na poussoungö na ouzou, tënë ti siriri na Bë-africa (RCPCA).

Pialo so, a loti na ndo ti ä kota guërë ti tënë ota so si ä fa, ayé so gbou bë ti Gövröma tënë ti nzoni ti kodrö, so ngä, fadé a lingbi ti moü ngangoü na ä koussala tene ti kiringö ti siriri, na ti sé-douti, ngä na ti tënë ti léngö songo ti ä molënguë ti sèssé ti Bë-africa. Tënë ti tiringö bira na légué ti ä yé so aki na légué ti zia pëpë, nzoni ti koussala ti pialo so, aki ngä ti lèkèrè fini nzoni ngöbö ti koussala na ya ti ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ayé ti fangö ngbanga.

Guërë ti koussala ti pialo so, a fa polélé, tonganayien, fadé na yia ti ä ngoü so aki ga, ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti fangö gbanganga, aki sala andè ä koussala ti lo, so a lingbi ti lèkèrè ä kota tènè ti fangö ngbanga tènè ti ä zo kwè, ngöbö ti ä koussala ni, tènè ti douti ti ä zo ti kangä, kpalé ti mössörö na ndo-kwa ti ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti fangö ngbanga, nzoni ngöbö ti soüngö na bëmbëngo nzia so adè a loti nzoni pèpè, a siöni ngöbö ti sala ngö kwa, ngä na tènè ti pètè ngö goro, ngä ti bä yia ti ä mbéni tènè ndé-ndé.

Ti gövröma, ä kwa so a lingbi gwé na ouzoü, gui na légué ti ziangö na séssé, mbéni kota fini pialo so guërë ni a loti nzoni, fadé a biän ä ngbina ngömbö ti ä koussala so, a bä ndo na ndo ti nzia ngä na fangö ngbanga. A sou fadé pialo so na légué ti mangö tērë na ä zo so koussala ni a bä äla, äla so aki na gbë ti léta, äla so ngä aki na gbë ti léta pèpè, äla so aki ti kodrö ti é gué, ngä na äla so aki ti kodrö wandé.

Lani na ngoü saki oussè na balé ökö na ota (2013), ä koussala so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbanga a wara mbéni moüngö mabökö na mbagué ti ä zo ti nzoni bë so, na popo ni mö ki wara Béndo so a boümbi ä ködrö ti poto, na légué ti kota pialo ti köföörö tènè ti maïngö ni, ti légué fanï balé ökö (FED). Ndo-kwa ti Béndo ti guigui, a moü ngä ti lo mabökö na yia ti ä koussala so a bä ndo na ndö ti nzia, ngä na ti nzoni fangö ngbanga tènè ti ä zo kwè, na lo moü na nguéré ngangoü tènè so kwè a bä tènè ti nzia na fangö ngbanga, na légué ti ä finï ngöbö ti ä koussala na yia ti ä ndo-kwa ni, ngä na yia ti ä da ti kanga kwë. Ä gbä ti ä pialo so läni a kai ä koussala ni ti kété ngoï tènè ti woussou-woussou so a si na ngoü saki ngbangbo oussè na balé ökö na ota, ä kwa ni lasso kwè a londö awè, gui na péko ti ä közö ä kwa ni.

A londo na ngoü saki oussè na balé miömbë (2018), ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbanga a wara moüngö kotä köföörö na mabökö ti Govröma ti séssé ti América (Gouvernement américain), so si, ndo-kwa ti kota pialo ti béndo ti guigui so a sala koussala tènè ti maïngö ti ködrö (PNUD), ngä na kota ndo-kwa ti ä tourougou ti béndo ti guigui so aki na Bë-africa (MINUSCA), a bä ndo na ndö ti ä kwa ni, na légué ti ‘‘mbéni pialo ti kangä-ngö légué na dö-ngö na séssé, ä nzia so a bä ndo na ndö ti tènè ti nènè ti zo, na salangö koussala na tä légué ti nzia, na séssé ti Bë-africa’’ so oungö ti nguïza ni a si koutoü ota na ngbangbo mbassa-mbala ti ködrö ti américa (3.700.000 USD).

Ndo-kwa ti kota pialo ti béndo ti guigui so a sala koussala tènè ti maïngö ti ködrö (PNUD), a sala kwè si ä wa moüngö mabökö na légué ti kodë ngä na mössörö, mabökö na mabökö na ä kota zo ti kodrö, a zia na séssé boukoü so a tènè-tènè na ndo ti porosso ti tènè nzia sala koussala ti lo yiambä na Bë-africa mobimba.

Aki gui na légué ti ä fini ngöbö ti ngangoü koussala so la si, ngourou-gbia so a bä nda na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbänga, a gwé da ti sigui na nzoni kodë-kwa, ti zia ngö sé-douti na ä yia ti ä da ti känga kwè na séssé ti Bë-africa.

Kodë-kwa so, aki tënë ti fangö kwa na ä mbéni ounge ti ä ciwili, ti moü légué na äla ti sala ngä koussala tënë ti sé-douti, tongana ä tourougou ti ködrö (FACA) wala ngä na ä pouloussou so a bä ndo na ndö ti sé-douti na yia ti ködrö (FSI) tënë ti ngangoü kwa so.

Ti ndo-kwa ti ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbänga, ä koussala ni a lingbi ti loti gui gué na kozö kapa ti ziangö sé-douti na yia ti ä da ti känga (EP) pëpë. A lingbi kwè tënë ti nzoni sé-douti na yia ti ä da ti känga na gbë ti ä kété ndo-kwa ndé-ndé so a bä ndo na ndö ni, a bä nza so fadé na légué ti mbéni ngangoü kodë-kwa, yèkè-yèkè aki zia na séssé ä mbéni fini kota pialo so aki nzoni, mabökö na mabökö na äla so kwè koussala ni a bä äla, äla ti kodrö ti é gué, ngä na äla so aki ti kodrö wandé.

KOZÖ KAPA

Kpingba nzoni kodë-
kwa na legue ti nziangö
nzoni se-douti na yia ti ä
da ti känga kwe

BËMBË NGÖ NDO

A da ti känga so a bouba, ngä na ndo ti ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä da ti känga so ä koussala ni a nökpon

Lasso na Bê-africa, koussala ti batängö ä da ti kangä aki gui na mabökö ti ä tourougou ti ködrö (FACA) wala ngä na äla ti pouloussou so a bä ndo na ndö ti sé-douti na yia ti ködrö (FSI). Ngöbö ti kwa ti äla ni so, a lingbi na tënë so a soü na yia ti nzia ti ngoü saki oussë na balé ökö na oussë (2012) so a bä ndo na ndö ti ä yé ti da ti kangä na ködrö ti é pëpë, ngä a lingbi na ä kota nzia so, dounia mobimba a soü mabökö na gbë ni so pëpë, a bä nza so a bä tënë, koussala ti batängö ä da ti känga, a loti ti lo gui na ndo ti tënë ti sé-douti awë. Andaka, tënë so a ngourou na ndo ti ä wa-känga ngä na ä da ti känga, a lingbi ti douti kwè gui na gbë ti koussala ti ndo-kwa so a bä ndo ndö ti ä da ti känga (AP) so lasso, tënë ti köförö, ti ä gbakourou ti kwa ngä na ä nzoni ngöbö ti kwa, a tia ni.

A londo na ngoü saki oussë na balé ökö na oussë (2012), Gövröma ti séssé ti Bê-africa a gwé da ti biän na légué ti gangö na ä fini ngöbö ti koussala, mabökö na mabökö na ä zo ti vourou bë na légué ti köförö wala ä kodë-kwa. A önh kwè so siriri a yé ti douti kété na ya ti kota gbaä, ä da ti känga so a yèkè na yia ti ä ködrö-comändä, a bouba mingui ndali ti a woussou-woussou a ngbä ti si. Na bangué, aki sara yé ti ngangoü mingui na tērë ti ä zo, na yia ti a zo ti da ti känga.

1. « Ti ngoï so é yèkèda, ä da ti känga so “aki tamboula nzoni” na yia ti kodrö ti é, oüngö ni a si miömbé, na mbéni kété ni ökö na tërë ni », ä da so a lingbi kwè ti bata ä zo ti känga, koli, wali na ä molèngwè so a konö kété si a ti na gbë lë ti ngbanga, so si ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti nzia na fangö ngbaga ngä na léta, aki zia lë na ndo ti äla ngä-ngä-ngä.

Tä tënë ä da ti känga so a fa gué si ’’a ngbä ti tamboula lakwè’’, a önh kwè, aki sara yé nzoni pëpë na tërë ti ä zo ti känga tongana ti so, ä nzia so ä ködrö ndé-ndé, a sou mabökö ti äla na gbëni a oünda, ä koussaala so atamboula ngä nzoni gui na légué ti mölöngö ti ä ngöbö a ota :

- Nzoni kodë ti lèkèrèngö ä da ti känga
- Warangö kété oungö ti ä zo so aki sala koussala na yia ti ä da ti känga
- Moüngö ä tourougou (FACA) ti bata ä ndo ni, ngä ti bä ndo na ndö ti sé-douti kä

Lani kozö si ä kpalé a si na yia ti ködrö, ndo-kwa so aki bä ndo na ndö ti ä da ti känga aki na gbë ti lo, ä da ti känga so oüngö ni a si balé ota na yia ti Bë-africa mobimba, lasso, aki da mbéni pëpë, ä mbéni ngä léta aki na ngangoü ti zia lë na ndö ni pëpë na ndo so ngangoü ti lo adé a si da mbéni pëpë. Kpalé ti sé-douti so a moö bagué ti ngangoü ti léta na yia ti ködrö, a sala si, léta a ngbä gui ti bä gui ndo na ndö ti ä da ti känga gombèya (9) so aki na na gbë ti ngangoü ti lo, a önh kwè so Gövröma a lèkkèrè ti kiri na ngangoü ti léta yèkè-yèkè na yia ti ä ködrö-comandä kwè ngä na ti sala si, ä da ti känga so lani oüngö ni a si balé ota, a kiri nzoni.

2. Koussala tënë ti sé-douti ti ä zo ti känga ngä na ä da ti känga aki gui ä tourougou ti ködrö ti é (FACA) so oüngö ti äla a si ngbangbo ökö na mbassa-mbala lä si aki bä ndo na ndö ni, so oüngö ti äla ti sändiri aki balé miömbé na ota ngä na äla ti salangö koussala tënë ti séni ti ä wa-känga äla ki omana.

3. Ä ciwili so aki sala koussala na yia ti ä da ti känga oüngö ti äla a si, balé ota na miömbé (38) so a ïnga ni nzoni pëpë a oüh balé omana na miömbé(68), so mö wara koli, wali kwè na yia ni, äla so si a londo ti fa yia ti ä koussala ni na äla na yia ti ä ngoü so a londo ti önh.

4. Oüngö ti ä zo ti känga aki lani a si :

- Saki ökö na ngbangbo ota na balé mbassa mbala na okoü (1375), na nzë ti folondjigui ti ngoü saki oussë na balé ökö na miömbé (2018)
- Saki ökö na ngbangbo oussiö na balé miömbé na oussiö (1484) na nzë ti léngoa ti ngoü saki oussë na balé ökö na miömbé (2018)
- Saki ökö na ngbangbo oussiö na balé oussë na ota (1423) na nzë ti ngbèrèrè ti ngoü saki oussë na balé ökö na miömbé (2018)

Na péko ti bangö ndo ti äla ti MINUSCA, oüngö ti ä wa-känga so oüñ ngangoü a öñh a si na ngbangbo oussè na balé ökö na oussè, tongana mö möü zo ngbangbo ökö (212%) so a ndo ti ziangö a zo ti känga ni aki na gbë ti ngbangbo mbassa mbala (700).

5. Na péko ti bangö ndo ti ä zo so a sala koussala na yia ti kota ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä da ti känga ngä na ä zo ti känga, ngä na péko ti bëmbë ngö ndo ti a zo ti moüngö mabökö na ködrö ti é, a bä nza so, **kpalé ti nzoni doudi ti ä zo ti känga na ködrö a fa so**, a dö na guërë, **ä nzia so a möü ngangoü na nënë ti zo, so bi na séssé nënë ti zo** na gbë-lë ti ä nzia so gbä ti ä ködrö a soü mabökö ti äla na gbë ni¹.

Ndo-kwa ti ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na fangö ngbanga a möü yangä ti tënë, a sara ye nzoni na tërë ti ä zo ti kangä a lingbi na legue ti ä kota nzia so a bä tënë ti nënë ti zo, so si ä gbä ti ä ködrö a soü mabökö ti äla na gbë ni « *a lingbi a sara ye nzoni, na tërë ti ä zo ti känga ti kete ngoï wala äla so a bata äla ti tënë a bëmbë ndo na ndo ti tënë ti ala kozö kwe si a de ngbanga na ndo ti äla, tongana ti so kota nzia so a bä tënë ti nënë ti zo, so si ä gbä ti ä ködrö a soü mabökö ti äla na gbë ni a fa. So fade a lingbi ti känga legue na ä ngobö ti sala ngö ye ti ngangoü na tërë ti ä zo ti känga gui na legue ti ä nzia so, atä so äla ke ä wa kanga, a ke na kourou gö, ti bä ala tongana ä mboumbousse zo* »².

6. Tënë ti oüngö ti ä zo, tënë ti ä gbakourou ti sala ngö na kwa ngä na tënë ti köföörö a tia koto ïnda so a bä ndo na ndö ti ä da ti känga so a sala si lo lingbi ti sala ä koussala ti lo tongana ti so a lingbi na lë ti kwa ni pëpë. Nguinza so aki möü ka na yia ti ngoü ökö tënë ti a da ti känga na ä zo ti kangä a oüñ gui koutou balé oussè na ökö na balé omëna na ndö ni da **(21.060.000CFA)**, **so ti tënë mö möü wa-känga ökö na yia ti langö ökö, lo ki të, balé ossiö ti nguinza so aki na ködrö ti é.**

Na légué ti tënë ti séni, ti so iki da so, gui ä da ti kanga ota la aki na ä zo so aki bä ndo na ndö ti ä zo ti känga, so a zi äla yambä na tërë ti ä tourougou ti ködrö (FACA) tënë ti séni ngä na légué ti moüngö ä yörö.

---

¹ Soura okoü ti mama-nzia ti ä ködrö ti africa na ndo ti tënë ti nënë ti zo na ti ä zo kwè

² Kota ä tënë na ndo ti ngboüngö zo, ngä na gboüngö zo ti kété ngoïna séssé ti africa so si kota ndo-kwa ti ä ködrö ti africa a soü maböko ti lo da tënë ti nënë ti zo ngä na ä zo kwè.

7. Tënë ti sé-douti ti ä zo ti känga a ki ti lo ökö pëpë na gbë ti ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä zo ti känga na ä da ti känga, ngä tongana yien si koussala ni aki tamboula. Lasso, ä kwas o kwè a ngba gui na gbë-lë ti ä tourougou ti ködrö ti é wala ngä na ä pouloussou so a ki sala kwa tënë ti siriri na sé-douti na yia ti ködrö (FSI).

8. Na légué ti ä **köförö so ä wa moüngö mabökö a moü, a zia na séssé, mbéni pialo ti lèkèrèngö ä yia ti da ti känga a ninga na yia ti ä mbéni ngou so a önh**. A koussala so a sala si doutingö ti a zo ti kangä a biän nzoni kété na yia ti ä da ti känga. A önh, ä kwa ni a ngba mingui ti salangö ni tënë bätangö ä da ni nzoni, ngä tënë ti so si léta aki na ngagoü ti sala kwa ni na légué ni pëpë ngbanga ti so, yé mingui a tia lo. Ä da ti känga mingui lasso a bouba.

Tapandé ti ä yé so a fa tingö na séssé ti ä ngangou kwa ni a yéké :

- Sé-douti (ti yia ti ä da ti känga ngä na ti ä tërë ä da ti känga) a kiri na péko ngangou mingui, a önh kwè so ä tourougou ti ködrö (FACA) ti é aki sala koussala kä, (oüngö ti äla aki mingui kä apë, gbakourou ti ä kwa ni a tia äla, ngä a fa na äla ïngangö kwa na ndo ti yé ti da ti känga ökö pëpë) ;
- Woussou-woussou na kpèngö ä da ti känga a önh ndo ni ;
- Sarangö yé ti ngangou a önh ndoni na tërë ti ä zo ti känga, mingui ni na tërë ti ä wali na äla molènguè so ngou ti äla a önh kété na dawa;
- Mbéni ä sioni ngöbö ti sala ngö yé ti gbë mbingo ti ä zo so aki sala kwa ciwili wala tourougou, na yia ti da ti känga a önh ndoni (pëtë ngö goro, nzi, têngo nguinsa ti nzi, fandarä na déngö köngö na ndo ti ä wali, na ä mbéni ä sioni ngöbö)

A kota goundä ti ä ä yé so si a gana ä kpalé na yia ti ä koussala ni :

- Oüngö ti da ti känga aki mingui apë ngä ngbani a bouba mingui ;
- A bata ä zo ti kangä ni nzoni apë, a sala si na ngözö na bë, tënë ti zo ökö wala äla kwè, aki poussou äla ti ga na woussou-woussou ;

- Oüngö ti ä zo ti salangö koussala na yia ti ä da ti känga ni, a lingbi na lë ti koussala ni tongana ti so si a koü nani apë ;
- Oüngö ti ä ciwili ti salangö koussala na yia ti ä da ti känga ni aki mingui apë, a londo na kota ndo-kwa ti si na ä kété ndo-kwa ni, gbani a manda ngä nzoni, kodë-ndarä na ndo ti ä koussala na ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä zo ti känga ngä na ä da ti kanga mbéni pëpë.
- Kota mama nguinza ti sala na ä koussala ni, oüngö ni a lingbi na kwa ni apë
- Nzoni kodë ti bä ngö ndo na ndö ti ä zo so a sala koussala na ä ndo-kwa ni ngä na ti ä da ti känga ni, aki da mbéni pëpë.
- Nzoni bä ngö ndo ngä-ngä-ngä na do ti ä koussala ni, aki da pëpë na yia ti kota ïnda ni (DGSP).

Na dawa ti ä koussala tongana so, gui moüngö ä ciwili ti sala mara koussala ti ä tourougou (FACA-FSI) na batangö ä zo ti känga lä a lingbi apë, a önh kwè a lingbi a moü äla, a manda na äla yia ti kwa ni na ä légué ti ä kwa ni nzoni.

Na Bë-africa, gui ä siöni ngöbö ti ä koussala na yia ti ä da ti känga nvëni lä aki gä ka na na ä kpalé lakwè kä, sarangö yé ti ngangoü na tërë ti ä zo ti känga a ngbä lakwè, a önh ti so aki sala na tërë ti äla so aki sala koussala na tërë ti äla kä, tënë ti so ä zo ni a manda yié na ndo ti kwa ni nzoni pëpë, äla bä ngä ndo na ndö ti ä koussala ni nzoni pëpë, a moü nëngö nna yia ti kwa mbéni pëpë, ngä na mbagué ä gbakourou ti sala ngö na kwa ti äla nzoni aki da pëpë.

Tënë ti ziangö sé-douti na yia ti a da ti känga, yé so a gboü bë ti Gövröma ti Bë-africa, aki ti tënë a sala kwè si a zia na séssé mbéni pialo so aki ngängou, ti biän yèkè-yèkè ä ngöbö ti sala kwa na kété ndokwa so a bä ndo na ndö ti ä zo ti känga ngä na ä da ti känga.

Finì kodë-kwa ti sanzéma

Finì kodë-kwa tënë ti ziangö nzoni sé-douti na yia ti ä da ti känga na séssé ti Bë-africa

Nzoni kodë-kwa ti zia ngö sé-douti so, aki moü andë légué na ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na fangö ngbanga, ti gwé da ti **mandangö salangö kwa ni na ä zo ti koussala ni, so fadé aki a kiri na mabökö ti ä ciwili**, na mbagué, fangö kwa ni aki lingbi gui andë na tënë ti nzia ti sé-douti.

Pialo so a bä guigui gui na gbë ti kota bangö ndo ti ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia, ngä na fangö ngbanga, so ä kapa ti koussala ni aki ndé-ndé, na ndo ti tënë ti doutingö nzoni ti ä zo ti känga, so gui ndo-kwa ti bä ngö ndo na ndö ti ä zo ti känga, ngä na ti ä da ti känga si a lingbi ti douti na ndö ti kwa ni, ti gboü pialo ti nziangö sé-douti na yia ti ä da ti ä känga, ngbï ti si na ndäni na biängö yia ti ä koussala ni na légué ti ä finì ngöbö ti koussala ni.

Kota yé oussè so a loti na légué ti koussala ti a ndö ti ä da ti kanga

Na Bë-africa, ziangö koussala ti batangö ä da ti känga na mabökö ti ä tourou ti kodrö (FACA) ngä na titi ä pouloussou so a aki sala kwa tënë ti siriri ngä na sé-douti (FSI) aki a tondä ni a ninga awë, a ngbä lassa na mabökö ti äla, tène ti ä woussou-woussou a si lani a nökpön nzoni sé-douti na yia ti kodrö.

A önh kwè so, a sara ngoü mingui, koussala ti ziangö sé-douti aki yéssou Gövröma a moü nëngö na ni mingui.

A tonda ni na ngoü saki oussè na balé ökö na oussè, nzia so a soü ni tënë ä da ti känga so nzörökö ni aki balé ökö na oussè, parä oussè na ota (N° 12-003), a fa so ä koussala so kwè a bä ndo na ndö ti a yé ti ä da ti känga, a lingbi gui ti douti na gbë commandé ti a zo so aki ä tourougou pëpë :

- « *Kwa ti da ti kangä so na gbëlë ti léta, a lingbi ti douti na gbë commandé ti kota ndo-kwa so a bä ndo na do ti ä yé ti da ti känga na ä zo ti känga, so lo ngä kwë lo ki sala kwa na gbë ti commandé ti Gbë-lë gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbanga* » (Soura omana, kété guërë ökö (Article 6 al. 1)) ;

- « *A koussala so a bã ndo na ndö ti ä mbéni guërë-koussala ngä na ndö ti ä nzia ti da ti känga, a lingbi ti doudi gui na gbë kata zo son do-kwa ti da ti känga* » (Soura miömbé, kété guërë ni ökö (article 8, al. 1));
- « Gui ä ciwil si a lingbi ti sala koussala na yia ti ä da ti känga so aki na gbë lë ti létat... » (Soura balé oussè (article12))

Tënë ti ziangö sé-doudi na yia ti ä da ti känga, a lingbi ti sala ni gui légué ti nzia so, ä gbä ti ä kodrö a soü mabökö ti äla na gbë ni ngä na légué ti nzia ti kodrö ti Bë-africa na ä nzia ti lo.

Ngöbö ti kwa so, aki mbéni guërë-pialo so aki nzoni tënë biän ä ngbina guërë ti ä koussala ni, na légué ti ä fini ngöbö, tënë ti maingö ti kodrö ti Bë-africa. Tënë ti ziangö sé-doudi na yia ti ä da ti känga so, aki mbéni mbagué ti ä guërë-koussala so a lèkèrè si a sou na yia ti ä kota pialo, so aki na yia ti kota bangö ndo ti Gövröma ti séssé ti Bë-africa, tënë ti kiringö na siri na salangö ä koussala tënë ti maingö ti ködrö (RCPCA), so a londo na ngoü saki oussè na balé mbassa mbala ti si na ngoü saki oussè na balé oussè na ökö (2017-2021).

Ziangö sé-doudi na yia ti ä da ti känga, a bã guigui gui na péko ti ä koussala ti ä mbéni kodë so a loti na ndo ti ota guërë bängö ndö (objectif) so a oünda : « ti biän ngöbö ti sala ngö kwa ndo-kwa so a bã ndo na ndö ti tënë ti nzia na ti kè na kourou gö tënë ti döngö nzia na séssé », ti kota guërë-kapa ti koussala ni (Pilier 1), « Ti kiri na siriri, na sé-doudi ngä na mängö tërë » : « *A lingbi si ä ndo-kwa so a bã ndo na ndö ti da känga, äla so si sé-doudi a kiri na yia ni awè, fadé a sala kwa na yia ni a lingbi na légué ti ä nzia so ä gbä ti ä kodrö a soü mabökö ti äla na gbëni, na ndö ti Bë-africa kwè* ».

Gövröma ti ködrö ti Bë-africa a oünda ti lo polélé a tënë, kwa ti bängö ndo na ndö ti ä da ti känga na salangö kwa ngä na ä yia ni, a lingbi ti doudi gui na gbë commandé ti ä zo so, aki sala koussala na ndo kwa so a bã ndö na ndö ti ä yié ti da ti känga (AP), tongana ti so kota nzia so ä gbä ti kodrö a soü mabökö ti äla na gbéni ; fadé ä koussala ni kwè a tamboula gui na gbë commandé ti ända so a bã ndo na ndö ti ä yé ti da ti känga na ä zo ti känga, so ngä aki na gbë ti ngourou gbia so a bã ndo na ndö ti nzia ngä na fangö ngbanga. A lingbi si a kaï koussala so na gbë commandé ti ä tourougou na ä pouloussou so ä ngbä gui ti sala koussala ngbi a si na lasso.

ä ngöbö ti kwa so a bã ndo na ndö ti sé-doudi ti ä da ti ä da ti känga, a zia ni lani na séssé, ngbanga ti känga légué na ä wa-känga ti tënë zo ökö a sara yié ti ngangoü na tërë ti mbä ti lo pëpë (kpö ngö zo na zëmbë, kpéngö da ti känga, bi ngö woussou-woussou), a ba nza so ngöbö ti kwa so a känga légué mingui na kota

koussala so bā tēnē na ndo ti ä yé ti da ti känga, ti sala kwa ti nzoni, so mbili-mbili a bā tēnē na ndö ti nzoni douti ti ä wa-känga ngä ti tēnē äla wala ä kété koussala ti mabökö ti äla. Mawa ni aki so, kota-inda so a bā ndo na ndö ti ä kwa ni (DGSP), köföro na ä zo ti koussala ni a tia lo.

A lingbi ti tēnē a bā tēnē ti ziangö sé-douti na ä koussala so a ngourou ni kwè na yia ti ä da ti känga. Aki yé sènguè-sènguè, tongana a bā tēnē ti ziangä sé-douti na ya ti ä da ti känga tongana mboumboussè yé, na légué ti batangö ä zo ti känga na yia ti ä siöni ngöbö ti douti so é yèkè bā lasso ; ngä tongana a lèkèrè ä mbéni pialo so ä mou légué na äla ti douti tongana zo na popo ti ä mba ti äla zo, yé ökö ngbanga ti äla, a lingbi ti sala tēnē ti nzoni ti äla pèpè na yia ti ndöi ngoi wala na ä ngoi so aki ga andè. Tēnē ti ziangö sé-douti so, a lingbi a bā yia ni nzoni na ä yé so a ngourou ni kwè, aki tongona biän ngö légué ti koussala ti ndo-kwa so a bā ndo na ndö ti ä yé ti da ti känga, na légué ti ä fini ngöbö ti ä kwa so a lingbi ti sala ni.

Finì kota bangö ndo so ngourou-gbia so a bā ndo na ndo ti nzia ngä na ti fangö ngbanga a lèkèrè

Tēnē ziangö sé-douti na yia ti ä da ti känga, aki mbéni guërè ti koussala ti kété ngoi so aki moö légué na ndo-kwa so a bā ndo na ndö ti ayé ti da ti känga ti ga bētā nzoni na yia ti ä koussala ti lo, ngä na mbagué ti sala si lo wara tā nzoni ä nzoni zo ti kwa ni, ä nzoni gbakourou ti ä koussala ni ngä na köföro ti sala na kwa ni nzoni.

Kodè-kwa so ngourou-gbia so a bā ndo na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbanga a yéda na péko ni, so a tēnē ni a loti na ndö ti biängö ä koussala ti kota-inda so a bā ndö na ndö ti koussala na ndo ti ä yé ti da ti kangä kwè, na légué ti ä fini ngöbö ti kwa, tēnē ti sé-douti na yia ti ä da ti känga ni kwè na yia ti kodrö.

Kodè-kwa ti ziangö sé-douti so a bā kota tēnē ota so guërè ni a loti nzoni, ngä, yèkè-yèkè si aki moü ngangoü na légué ti ä nzoni ngöbö ti koussala ni kwè ti si na ndäni :

- Zingö koussala ti batangö ä da ti känga ngä na batangö ä zo ti känga na mabökö ti ä tourougou (FACA) ti kiri na ni na ä ciwili so a inga kwa ni nzoni.
- Bangö ndo na ndö ti tēnē ti nzoni douti ti ä zo ti känga, aki ngä mbéni nzoni ngöbö ti batangö sé-douti na yia ti kodrö;
- Ziangö na sèssé mbéni ngöbö ti kwa so a lingbi ti sala si ä wa-känga kwè a wara kété koussala ti mabökö, wala ti douti na popo ti ä zo, tongänä ä mbä ti äla zo.

Ti sala ä koussala so kwè, kodè-kwa so a moü nëngö na tēnē ti sé-douti na yia ti ä da ti känga, so fadé aki

loti na ndo ti ä kamba ti koussala okoü, ti moü ngangoü andè na yia ti kwa ti bangö ndo na ndö ti ä da ti känga kwè :

- Kamba ti koussala ökö 1 : se-douti ngä na tënë ti nënë ti zo na da ti kängä;
- kamba ti koussala oussè 2: sé-douti ngä na nzoni bata ngö ä da ti känga
- kamba ti koussala ota 3 : se-douti tënë ti ä ye so a ngourou da ti kanga na zia ngö na sésé ä nzoni ngöbö ti koussala na yia ti ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti da ti känga
- kamba ti koussala ossiö 4: sé-douti na yia ti ä da ti känga ngä na mougö nëngö na ä nzia ti ä wa-kanga ;
- kamba ti koussala okoü 5: sé-douti ti ä zo ngä na pialo ti mougö légué na ä wa-kanga ti douti nzoni

Kota tapandé : kété guërè nzia ti Mandela ngä na lo ti Bangkok

Aki gui na légué ti ä kota nzia so ä gbä ti ä kodrö a soü mabökö ti äla da si Bë-africa a moü ngä ni tongana tapandé ti sala na koussala tënë ti ziangö sé-douti na yia ti ä da ti känga. So aki ngä mbéni ä guërè ti nzia so bendo ti guigui a zia na sésé tënë ti nzoni douti ti ä zo ti känga, so a ïrï ni ngä a tënë, « nzia ti Mandela » (Moü ngö yangä soura, balé mbassa mbala na ndö ti guërè ni ngbangbo ökö na balé mbassa mbala na okoü (Résolution 70/175)) ngä na ä nzia so bendo ti guigui a zia na sésé tënë ti nzoni douti ti ä zo ti känga, ti moü ngangoü yiangä na légué ti tënë ti nënë ti äla so a ïrï ni a tënë ä zia ti Bangkok, so a sörö ni na yia ti kota boumbingö tërè ti azo ti bädä ti bendo ti guigui (Moü ngö yangä A/RES/Balé omana na doti ngbangbo oussè na goubaya (A/RES/65/229)).

A nzia so a soü tënë ti ä yé so a bä ndo na ndö ti da ti känga so nzörökö ni aki balé oussè na ndoni, pärä oussè ti ngoü saki oussè na balé oussè (n°12/003 de 2012), so na ndö ni a fa sp Bë-africa yèkè-yèkè, a yé da ti tamboula na péko ti ä nzia so ä gba ti ä ködrö a soü mabökö ti äla na gbë ni.

Ä nzia so kwè a bä tënë ti nzoni douti ti ä zo ti känga, a gä tongana goundä ti ä nzia so a lingbi ti sala na koussala na ndö ti ä yé so a ngourou tënë ti ä da ti känga ngä tënë ti nzoni douti ti ä zo ti känga. A koussala so kwè si a sala tënë ti ziangö kodë-kwa tënë ti sé-douti na sésé, a lingbi ti douti tongana ä mama nzia so a bä tënë na ndo ti ä zo ti nzoni douti tënë ti ä zo ti känga, so a fa kozö kwè tonga so :

- *A lingbi a bä ndo nzoni na ndo ti ä zo ti känga kwè tënë ti nënë ti zo (Mbéla ökö);*
- *A bä ndö nzoni na ndo ti sé-douti ti ä zo ti känga kwè légué ökö, ti kängbi popo ni ndé-ndé, koli, wali, molènguè wala na äla so aki na kobéla, aki da pëpë.(Mbéla oussè)*

- *A bã ndo na ndö ti zo ti känga tongana zo (Mbéla ota) ;*
- *A bã ndo ngä-ngä-ngä na ndo ti sé-douti ti ä zo so kwè aki na känga, ngä na äla so aki sala koussala da (wa-känga, zo ti salangö kwa na da ti känga, ä zo ti moüngö mabökö na ä salangö koussala kä, ngä na äla so si a gwé ti bã gui ä séwa kä (Mbéla ökö).*

Ti ngourou-gbia so a bã ndo na ndö ti nzia ngä na fangö ngbanga, ti lo ä guërë koussala ti ziangö sé-douti so, aki moü légué andè na ä da ti känga ti é na séssé ti Bê-africa, ti sala yé a lingbi na tènè ti ä nzia so si ä gbä ti ä ködro a soü mabökö ti äla na gbë ni.

Aki gui na légué ti ä ngöbö ti koussala tongana so si ä moü légué ti gwé fadé da, ti soü na bėti ä fini guërë-koussala na yia ti ndo-kwa ti ïnda so a bã ndo na ndö ti ä yé so kwè a ngourou ä da ti känga (DGSP) a lingbi na tènè ti ä nzia so ä gbä ti ä ködrö a soü mabökö ti äla na gbë ni.

A koussala so kwè a yé ti sala gui ni na péko ti nzia ti ködrö ti é, fadé aki gwéda ti sala ä koussala ni a lingbi na tènè ti ä nzia so ä gbä ti ä ködrö a soü mabökö ti äla na gbë ni, na légué ti kota ködë-kwa so a zia, na séssé.

Ti Govoröma ti ködrö ti Bê-africa, sé-douti a lingbi ti douti nzoni na ya ti ä da ti känga, gui tongana a sala ä koussala ni kwè na légué ni. So a lingbi a zia na séssé ä mbéni ä fini nzoni guërë ti ngöbö ti ä koussala so fadé, Ngourou-gbia so a bã ndo na ndö ti nzia na fangö ngbanga, ngä na ndo-kwa ti kota ïnda so a bã ndo na ndö ti ä yé so kwè a ngourou ä da ti känga (DGSP), mabökö na mabökö na ä mbéni ä ngourougbia so a lingbi ti sa la koussala ni, so na li ni mö ki wara ngourou-gbia so a bã ndo na ndo ti ä tourougou.

Siöni yé so a lingbi ti si ngä na ä nzoni yé so a lingbi ti si

A siöni so a lingbi ti si :

Ti tènè ä kodë-kwa tènè ti sé-douti na ya ti ä da ti kangä so a gwé nzoni, a lingbi, a bëmbë ndo nzoni na ndö ti ä guërë koussala ni kwè tènè ti ä siöni yé so a lingbi ti si, ti zia na séssé, ä nzoni ä kodë kwa ni so fadé, a lingbi ti kanga légué na ä siöni yé so a lingbi ti si na ya ti ä koussala ni.

A siöni yé so a lingbi ti si na ya ti ködrö :

Közö bangö ndo ni aki na ndö ti ä sioni yé so a lingbi ti si na ya ti ködrö, na ta-pandé ti ä woussou-woussou so aki si ka lakoué na ya ti ködrö, so aki ga na ä kpalé na yia ti ä nzoni koussala ti Léta. So na mbagué, aki fouti ä koussala so a bando na ndö ti nzia na fängö ngbanga, ngä na lo ti so si a bã ndo na ndö ti ä koussala ti ä yé so ngourou da ti kangä.

A onh kwè, na ndo ti közo kpalé so i fa péko ni na ndouzou, a lingbi a bã ndo nzoni na ndö ti ä kpalé ti sé-douti na yia ti ködrö, so si aki poussou ka ä mbéni ä zo ti goué ti sala siöni yé na tère ti ä mbä ti älä, ngä na

légué ti fangö ä zo, so ngä a sala si ounge ti kangä ngö ä zo, a wou na ouzou ngä a tia tènè ti sé-douti na yia ti ä da ti kangä.

Ngä, tènè ti kpalé ti konomi a yènguèrè mingui ä guèrè ti zia-ngö na séssé ä ködë-kwa ni.

So si, a a lingbi a mou mabökö mingui na légué ti köföörö tènè ti sé-douti na yia ti ndo-kwa so. A lingbi ti kanga légué na ä kpalé so tongona a lèkèrè légué ti ä koussala ni na légué ti patärä na popo ti Govröma na ä zo ti moüngö mabökö na légué ti guinza ngä na fangö kodë ndara.

A siöni yé so a lingbi ti si na yia ti salangö ä koussala ni andè:

Ziangö na séssé ä ködë-koussala ti sé-douti na yia ti ä da ti kangä so, ngä na ä kota pialo so a ngoro ni, a lingbi ti goué nzoni gui tongana a lèkèrè guèrè-koussala ni nzoni ngä na ä zo ti salangö koussala ni so aki sala kwa na gbè ti ngourou-gbia so bä ndo na ndö ti ä koussala ni andè. Ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na fängö ngbanga a lingbi ti bä andè ndo nga-nga-nga na ndö ti lèkèrè-ngö koussala ni, ngä na ä yé so a ngoro koussala ni kwè.

A kpalé so a lingbi ti si na yia ti ä kota ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä kwa ni :

Ziangö na séssé ä ködë-koussala ti sé-douti na yia ti ä da ti kangä so, a loti gui na ndö ti tènè ti porosso Govröma ti Bë-africa a moü andè yiangä ti ngboungö koussala ni nzoni na légué ti kota ndo-kwa so a bä ndö na ndö ti ä koussala ni nzoni na légué so si ä kota nzia so si ä gba ti ä ködrö a loti na ndö ni.

A siöni yé so a lingbi ti si na yia ti douti-ngö ti ä zo :

Fadé a sala kwè si lèkèrè tère nzoni tènè ti ä mbéni kpalé so alingbi ti si, na si, a poussou ndourou na ä zo si a fä na ala péko ti ä kwa ni, ndali ti sé-douti ngä na ä nzia so a bä zo kwè, na légué ti ziangö na séssé ä guèrè-koussala ni. Poussou ngö ndourou na ä zo ti fangö péko ti ä koussala ni, a lingbi ti douti tongana ngangöü kélélé ti maï-ngö ti ä pialo so a ngourou ä koussala ni kwè.

A siöni so a lingbi ti si na yia ti ä yé so a ngourou zo :

Na yia ti ä mbagué ti kodë-kwa ni, ä mbéni kpalé a lingbi ti si, tongana a bä ndo nzoni pèpè na ndö ti ä yé so a ngourou ä zo, na légué ti lèkèrè ngö ä da-koussala ni. Zia si a bä ndo nga-nga-nga na ndö ti ä nzia so a fa tènè nzoni tènè ti nzoni douti na popo ti ä zo. Fadé aki zia na séssé ä koussala so kwè na aki « bä ndo na ndö ni nga-nga-nga » si siöni yé a ga a bouba ä yé so a ngourou zo pèpè.

A nzoni ngöbö so a lingbi ti si, so a bä péko ni nzoni :

A yéké nzoni a zia na séssé ihyö ködë-kwa na ndo ti sé-douti na yia ti ä da ti känga so, ti tènè a fini ä ngöbö ti kä koussala ni a tambéla na légué ni so si fadé a **loti na ndo ti a fini ä guèrè ti koussala so aki da kojo ni**. Aki gui tongasso si fadé a poussou yia ti ä koussala ni na légué ti mandangö péko ni na ä zo.

Ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na fängö ngbanga na kota nd-kwa so a bä ndo na ndo ti ä yé ti da ti känga, na légué ti kété yé so aki na mabökö ti ala, ala tondä ti ziangö na séssé, ä fini guèrè-koussala ni, mabökö na mabökö na ä zo ti nzoni bë a moü mabökö na légué ti köföro ngä na sala ngö ä koussala ni nzoni, so si ä moü légué si :

- A zia na séssé, fini ndjia so ä bä ndo na ndö ti ä goünda ti ä tènè so a bä ndo na ndö ti da ti kangä so mölöngö ni aki : balé oussè, na ndo ti para, para ota ti saki oussè na balé oussè (n°12/003 de 2012) ;
- A zia na séssé mbéni moüngö yangä so so mölöngö ni aki : saki balé ökö na oümana na ngbangbo ota na balé mbassa-mbala na goubaya (N°16 379) so a fa légué ti salangö ä koussala na ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia nga na fängö ngbanga, ngä na ä ngöbö ti ä koussala ni ndé-ndé ka kwè ;
- A zia na séssé mbéni moüngö yangä so so mölöngö ni aki : saki balé ökö na oümana, para, para na balé miömbé na miömbé (N° 160088), so a gbiän ä salangö koussala na yia ti kota ndokoua so a bä ndo na ndo ti ä yé ti da ti känga ;
- A zia na séssé mbéni moüngö yangä so so mölöngö ni aki : saki balé ökö na oümana, para, para na balé miömbé na goubaya (N° 160089) so a tènè na ndo ti ä youngö böngö, nzörökö nga na ä kambä ;
- A zia na séssé mbéni moüngö yangä so so mölöngö ni aki : saki balé ökö na oümana, para, para na balé goubaya, so tènè tènè na ndo ti mama-nzia so a fa salangö koussala na ya ti ä da ti känga (a fa nzia ota so aki ndé-Ngaragba, Bimbo na Camp de Roux).

A onh kwè, gba ti ä zo ti moüngö mabökö na légué ti guinza ngä na kodë-ndara (PTF), ala moü géndo ti moü mabökö na yia ti salangö ä koussala ni kwè.

Tènè ti kanga ngö ä zo ti känga so si ndo-kwa ti fängö ngbanga na ndo ti ä kota kpalé so a si na ya ti kodrö (CPS), na pékö ti so si a fä ngbanga na li ti ala awè, a yörö ni kwè na yia ti ä pialo na ndö ti zingö sé-douti na ya ti ä da ti känga.

Ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na fängö ngbanga, na légué ti ziangö na séssé porosso ti ä koussala ti fängö ngbanga na ndo ndé-ndé, maböko na mabökö na « pialo so a sala koussala ti kanga ngö

légué na kpalé dongö na séssé tënë ti nzia ti nën"ti zo, na ä koussala so kwè a ngourou ni » fadé aki moü ngangou na ya ti ä koussala ni si ngä fadé ä kwa ni kwè aki tambéla na légué ni, na popo ti ä zo so kwè a zia mabökö ti ala na ya ti kwa ni..

A fini kodë-kwa so a sala na mbagué ti ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti sé-douti ti ä zo, mingui na légué ti yapoungö kwa ti ä tourougou ngä na ä pouloussou, a gwé fadé da ti moü légué na ziangö na séssé kodë-kwa tënë ti sé-douti na ya ti ä da ti känga. Kota ndo-kwa ti ä tourougou (EMA) a fa bibè ti lo, sol o yé ti tënë lo zi tërë ti lo yamba na ya ti tënë ti batangö ä zo ti kanga na ya ti ä da ti känga, si fadé lo loti ti lo gui na ndö ti kwa so si nzia ounda na ä tourougou (FACA) ti sala. A onh kwè, zingö tërë ti ä tourougou na ya ti kwa ti batangö a zo ti kanga na da ti kängo so, fadé aki sala ni gui yèkè. Ti dabè ngä kozoni, a lingbi ä zo so kwè aki na ya ti pialo ti ziangö na séssé sé-douti na ya ti ä da ti kanga so, a sala koussala gui na légué ti ä langö na tango so a fa tënë ti kwa ni kwè.

Zingö tërë yèkè-yèkè yamba ti ä tourougou ti ködrö ti i (FACA) na ya ti koussala ti batangö ä zo ti kanga na ä da ti känga so, alingbi ti sala ni gui na légué ti ngbougö li na mangö tërë na popo ti ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti ä tourougou, na kota ndo-kwa ti ä tourougou ngä na ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na ti tënë ti fangö ngbanga.

Guërë-koussala ti zia ngö sé-douti na yia ti ä da ti känga

Tongana a zia na séssé kota bangö ndö ngä na ä guërë ti koussala tënë ti ziangö sé-douti na yia ti ä da ti ä da ti känga so awè, fadé ä kwa ni kwè a lingbi ti douti na gbè comandé ti ngourou-gbia so a bã ndo na ndö ti nzia ngä na fangö ngbanga, so fadé ngä lo ki sala ä koussala ni gui na légué ti tango wala ngoü so si a loti na ndö ni ti ounzi na kwa ni kwè ; si fadé a zia koussala na mabökö ti ä zo ti salangö kwa na ya ti ä da ti känga ni so a lingbi a douti gui ä ciwil, so fadé ala ki bāndo ngä-ngä-ngä na ndö ti sé-douti, na légué ti ä fini ngöbö ti kwas o si ndo-kwa so aki bã ndo na ndö ti a yé ti da ti känga a zia na séssé.

Ä guërë-koussala na ya ti ma-ngö tërë ngä na légué ti nzia ni

Kodë-kwa ti ziangö na séssé sé-douti na ya ti ä da ti kangä so na légué ti zingö ä tourougou yamba na ya ti kwa ti bata ngo ä zo ti kanga ngä na da ti känga na Bë-africa, a lingbi ti tënë a sala ni na ya ti lörö pèpè ; A mara ngöbö ti yé tongasso, aki ga ka na woussou-woussou so a lingbi ngä ti ga na kpalé ti sé-douti. Fadé aki sala ni yèkè-yèkè **na légué ti ä fini ngöbö ti salangö kwa ni** so a louti na ndö ti ä mbéni porrosso ti koussala.

A onh kwé, kota kodë-kwa a lingbi ti douti gui na légué ä guërë-koussala na ya ti ma-ngö tërë ngä légué ti nzia ni.

- Na ya ti ma-ngö tërë, tongana a tënë ziangö na séssé sé-douti na ya ti ä da ti känga na séssé ti Bë-africa a lingbi gui ti sala koussala ni, mabökö na mabökö na ä mbéni ngourou-gbia, na ciwil ti ngbougö koko tënë ti nzoni douti ti a zo na ya ti ködrö, ngä na ä zo ti moüngö mabökö na légué ti guinza na ä kodë-ndara (PTF), a onh kwè so kwa so a lingbi fadé gui ti douti na gbè commandé ti ndo-kwa so a bando na ndö ti ä yé ti da ti känga.
- Na légué ti nzia, ti tënë a zia ni na ya ti pialo ti ngbakondé ti Govröma na légué so si a sigui na ya ti pialo tënë ti yangö, ngä na poussougö na ouzou, tënë ti siriri na Bë-africa (RCPCA) :
- Na ngbougö ngangoü tënë ti siri na légué ti fini ä ngöbö ti kwa tënë ti sé-douti (Mama tënë ökö) ; « *Ndo-kwa so a bã ndo na ndö ti ä yé ti känga a zia sé-douti ka nzoni (...) na lo sala kwa a lingbi na péko ti ä mbéti so a gbä ti ä kodro a soü mabökö ti ala na gbèni* ».

- A zia na sèssé ä fini ngöbö ti koussala na ya ti ä ndo-kwa so a bä ndo na ndö nzia ngä na fangö ngbanga ti kanga légué na dongö nënë ti nzia ;
- A zia na ndo kwè na centrafrigue, ndo-kwa so si a bä ndo na ndö ti a yé ti da ti känga (Mama tène ousè) ;
- «A wara na ndo kwè, ndo-kwa so si a bä ndo na ndö ti a yé ti da ti känga ».
- A lèkèrè a dā so a bouba ngä na ä fini ndo so aki ti Léta (Mama tènë). *«A lèkèrè andè yèkè-yèkè kwè, ä ndo-kwa so a bouba si aki ti Léta ».*

Kodë-kwa so fadé a gwé da ti zia na sèssé so, aki gui na légué ti ä fini ngöbö ti koussala so si a lèkèrè ti sala na ä kwa ni ndali ti nzia na ti fangö ngbanga ngä na tènë ti sé-douti :

- Pialo tènë ti ä kwa ti ä tourougou tènë ti siriri na ya ti ködrö ;
- Pialo tènë ti fangö ä fini käpa na ya ti ä koussala tènë ti maïngö ni na légué ti fini ngöbö ti ä kwa tènë ti Sé-douti (RSS) :

A onh kwè so si a zia na ya ti pialo ti mbéti ti fini ngöbö ti ä kwa tènë ti sé-douti a londo na ngoü saki ousè na mbassambala, ti si na ngoü saki ousè na balé ousè na ökö na ya ti ködrö 2017-2021 apè so, kodë-kwa ti ziangö siriri na yia ti ä da ti känga, aki moü ngangoü na tènë ti « *nzoni sara ngö kwa ti Govröma so a lingbi zo kwè a yé péko ni tènë ti sé-douti* », so si « ä zo so kwè so a sala koussala tènë ti sé-douti, ngä si aki sala ä koussala ni na légué ti nzia » na ngä si a kpè « nënë ti nzia ».

- Pialo ti ziangö na sèssé tènë koussala ti ä tourougou ;

Kodë-kwa ti ziangö na sèssé tènë ti sé-douti aki goué gui na légué ti « **kwa ti porosso tènë ti nzia ngä na fangö ngbanga na ndo ökö-ökö kwè** ».

Na fadé aki zia na sèssé ä nzoni guërë-koussala ni bä ndo nzoni na ndö ti tènë ti guërë-koussala na ya ti mangö tërë ngä na légué ti nzia na ya ti kodë-kwa tènë ti ziangö na sèssé sé-douti na ya ti ä da ti känga na Bë-africa.

Nzoni sala ngö kodë-kwa ni ngä na bëmbë ngö péko ti ä koussala ni

Ziangö na sèssé mbéni guërë-koussala tènë ti kota kodë-kwa so, ngä na bëmbë ngö péko ti ä koussala ni so

si aki moü légué andè na kodë-kwa na ä yé so kwè a lèkèrè ndali ti kwa ni, fadé a tambéla nzoni, na nga si zo a lingbi ti bä péko ni andè.

Kodë-kwa tënë ti ziangö na séssé tënë sé-douti na ya ti ä da ti känga, fadé a sala ni a gä kota Pialo ti salangö na ä kapa ti ä koussala ni (PA) :

- A lèkèrè ä koussala ni si fadé a sala ni kapa na kapa gui na légué ti pialo so si a zia na séssé (PA) :
- A söörö ni na ya ti langö na kapa ti salangö ä koussala ni
- Na légué ti pialo na gbakondè so a lèkèrè ni na ya ti ma-ngö tërë na ä ngourou-gbia kwè so ä kwa ni a bä ala.

Fadé a zia na séssé mbéni ngöbö ti ä nzoni guërë-koussala na légué ti ä gboungö li ndé-ndé, na ya ti sala ngö kwa ni, a lingbi na légué ti pialo ni, si fadé a moü légué ti bändö nzoni da.

Pialo ti kota kodë-kwa ti ziangö na séssé sé-douti na ya ti ä da ti känga so, fadé a douti na gbè commandé ti ngourou-gbia, si fadé lo douti na ndö ti a koussala ni kwè na mabäkö na mabäkö na ä mbéni ngourou-gbia so kwè a lingbi ti sala kwa ngä da, ngä na kota ndo-kwa so aki sala kwa na gbè ti lo na ä mbéni a zo ti moü ngö mabökö ngä na fangö ä mbéni ä kodë kwè.

Bängö ndo na ndo ti kota kodë-kwa so, aki moü légué andè ti tënë a yörö tënë ti koussala so, na ya ti ä pialo ti tënë ti nzia ngä na fangö ngbanga na ndo ndé-ndé, so si a ngba ti soü ni.

Ti bängö ndo nzoni na ndö ti pialo so, fadé ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbanga a lingbi ti zia na séssé ä guërë-kwa ota :

1. Koundou ti bängö ndo na ndö ti a kwa ni

Koundou ti bängö ndo na ndö ti kwa so, aki ngounda ti kwa ni kwè tënë ti so lo si lo ki fa ä guërë ti ä kwa ni na légué a yé so a lèkèrè tënë ti ä kwa ni, nga na bëmbë ngö péko ti kwa ni. Koundou ti bängö ndo na ndö ti kwas o, aki na ngangoü kwè ti bändö, ti douti na ndo ti ä koussala ni kwè, ti tënë a yé kwè a tambéla na légué ti ä yé so a bä koussala ni. Na li ti koundou ni fadé gbèlè-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na fangö ngbanga aki douti da, so na tërë ti lo mö ki wara ngä ä mbéni ngourou gbia na ä zo ti moü ngö mabökö (PTF) na ya ti kwa ni.

2. Koundou ti ziangö ä kapa ti kwa ni na séssé ngä bëmbë ngö péko ni

Koundou ti ziangö ä kapa ti kwa ni na séssé ngä na bëmbë ngö péko ni, aki bä ndo na ndö ti lèkèrè ngö ä guërë ti koussala ni, na moüngö ä sango, ngä na pika ngö patara na ndo ti tambélangö ti pialo ni, na sala ngö ä koussala ni so si a zia na séssé ä guërë ni kozo kwè awè.

3. Koundou ti soü ngö ä mbéti na ä kota tënë ti sala ngö na kwa ni

Koundou ti soü ngö ä mbéti na ä kota tënë ti sala ngö na kwa ni so, fadé a zia ni na gbè ti kota ndo-kwa so ä bä ndo na ndö ti ä koussala ti ä yé ti da ti känga.

Guërë-koussala ti bëmbë ngö péko ti ä koussala ni kwè

Kapa ti guërë-koussala ti bëmbë ngö péko ti ä kwa ni kwè so, aki nzoni tënë ti pialo ti kodë kwa ni, ngä na sala ngö ä kwa ni kapa na kapa, tënë ti ä guërë-koussala tongasso, a lingbi ti sala ni gui a lingbi na nzia ti kwa ni.

Bëmbë ngö péko ti sala ngö ä kwa ni kwè so, a moü légué na ä koundou so a zia na séssé ti ti sala ni.

A guërë ti koussala ni ökö na ökö, a lingbi ti tambéla gui na légué ti ä kapa ti kwa ni, so a zia na séssé, na légué ti ä guère ti koussala tène ti sala ngö ä kwa ni, ngä na bëmbë ngö ä péko ti kwa ni (IOV).

Mbéni maka ngä tënë mbéni kota pialo

Tongonda ti kodë-kwa tënë ti zia ngö na séssé tënë ti sé-douti na ya ti ä da ti kangä na Bë-africa so, a yeke tamboula nzoni gui na légué ti lèkèrè ngö ä guèrè pialo ti kwa ni so si a zia ni na séssé.

Ngangoü pialo tënë ti zia ngö sé-douti na ya ti ä da ti känga so, aki moü andé légué ioh ti tënë ä koussala ni a ton nda ni, fadé a moü ngä na ä zo ti kwa ni ti sala ngö koussala ni kapa na kapa, na ndo ti mbéni ndö so a ngbä ti sala da ti kangä da. Ä zo so kwè aki na ya ti pialo so, alingbi mabökö na maböko, ala tondä ti sala ä mbagué ti koussala ni közö kwè si a moü ä kota köfrö ti tënë, a sala na ä tanga ti ä mbéni ä kota kwa ni so a ngba andé na dawa. A onh kwè, ti so ä mbéni ä kpalé aki da so a gwé ti nökpö koussala ti pialo ti lèkèrèngö ä da ti känga so, tongana a tondä ni ti tënë a gwé da ti sala ni na ya ti ä ködrö ti Bë-africa kwè, a lingbi na mbagué ä mbéni kété yangä ti kwa ni a lingbi ti tonda ni a tä aki gui fadé fadé so.

Maï-ngö ti pialo so aki mou légué andè ti tēnē a bā ya ti ā kwa ni nzoni, ti bēmbē ngö péko ni kōzō kwè si
tondā ti gbötö ya ti kwa ni ti tēnē a moü ya ti ködrö-comandā kwè.

Ngangoü pialo ti kodë-kwa ti ziangö sé-douti na ya ti ā da ti känga so, aki douti andé tongana mbéni tapandé
ti bā ngö péko ti ā koussala ni kwè.

Fadé ā zo so aki na ya ti pialo ti kota kodë-kwa so si aki sörö andé ndö wala ā ndö ti sala ngö ā kwa ti
salangö ā da ni.

OUSSË KAPA

A kãmba ti koussala okoü (5)

tënë ti zia ngö se-douti na ya ti

ä da ti kãnga

Tënë ti ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga so aki ngagou a onh ä tënë ti so ä tourougou na ä pouloussou ti ködrö a lingbi ti zi tērē ti ala yamba na ndo ti kwa ti batangö ä zo ti känga, ti tënë a fa kwa ni na ä ciwili ti gboü koussala ni na péko ti ala.

Tongana a moü na nguéré-ngangoü tënë ti sé-douti na ya ti ä da ti känga, zia si a lingbi a passoura ya ti ngbougö li na ndo ti ngöbö ti porosso ti salangö na koussala ni na ya ti ä da ti känga ni nzoni. Aki gui tongana so si a gwé da ti zia na séssé ä kamba ti okoü tënë ti zia ngö na sé-douti na ya ti ä da ti känga :

Kämba ti koussala ökö : Sé-douti ngä na tënë ti nënë ti zo na da ti kängä ;

Kämba ti koussala oussè : Sé-douti na nzoni douti na ya ti ä da ti känga ;

Kämba ti koussala ota : Sé-douti tënë ti yé so a ngouroü ä da ti kanga ngä na ziangö na séssé ä nzoni ngöbö ti kwa na ya ti kota ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä da ti kanga;

Kämba ti koussala oussiö : Sé-douti na yia ti ä da ti kanga ngä na mougö nengö na ä nzia tënë ti nzoni ti ä wa-känga ;

Kämba ti koussala okou : Sé-douti ti ä zo ngä na pialo ti moüngö légué na ä wa-kanga ti douti nzoni.

Kämba ti koussala ökö

Se-douti ngä na tënë ti nënë ti ä zo na da ti kängä

Mama tënë ni :

Tënë ti nënë ti zo, aki na nguéré-ngangoü mingui ngbanga ti nzoni douti ti ä zo ti känga, aki tongana so si Léta, na légué ti ä kwa ti lo na mbagué ti kota ndo-kwa ti lo so a bä ndo na ndö ti ä yé ti da ti känga, a sala kwè ti bändö nzoni na ndö ti tënë so, si lo sala ngä kwè ti tënë ä zo ti känga a douti nzoni.

Nzia so a bä ndö na ndo ti ä zo ti känga ti ngoü saki ousse na balé ousse (2012) a tënë tënë na ndö ni na ya ti soura balé ota so a fa a tënë : «Zo so kwè si aki na känga, ä lingbi sala yé na lo tongana zo, na légué ti kpèngö nzia ti nënë ».

Gui na légué so ngä la si ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti nzia ngä na fangö ngbanga a gwé da ti nzia na séssé ä nzoni ngöbö ti koussala na légué ti moüngö nëngö tënë ti nënë ti zo. « Pialo ti salangö kwa na ä fini ngöbö ti koussala tënë ti nzia ngä na ti ngbanga na ködrö ti Bë-africa », so si Govröma yé da ti na péko ni na ngoü saki ousse na balé ökö, a gwé da ti dabè ti lo na ndo ti ä tënë so a ngourou da ti känga, so fadé a moü andé légué na lo ti sala koussala na ni gui na légué ti pialo so a fa « moüngö na nguéré-ngangoü tënë ti nënë ti zo ».

A onh kwè so koussala ni a oünda ä yé mingui, na légué ti ä nzia so ä ködrö mingui a soü mabökö ti ala na gbè ni so a loti na ndö ti tënë ti nënë ti ä zo, a lingbi a gboü tënë so nzoni si fadé, tënë ti sé-douti na ya ti ä da ti känga a ga nzoni, ngä fadé a känga ngä légué na ä woussou-woussou na popo ti ä wa-känga ala nvèni, wala ngä na popo ti ä wa-känga na ä zo ti batängö äla, tënë nzoni douti na ya ti ä da ti känga ni kwè.

I bä so, ä gbä ti ä woussou-woussou wala ä kpalé so mbéni wa-känga, wala ä zo ti känga aki sala ka ni lakwè (salangö yé ti ngangoü na tërè ti zo, fängö tërè na ngangoü, fangö ngönzö ti bë, kpèngö da ti känga), aki si ngbanga ti so a dö na sèssé, moüngö na nguéré-ngangoü, tënè ti nënè ti zo.

Gbougö li, ti zia na sèssé ä mbéni ngöbö ti kwa tënè ti bängö ndo na ndö ti nzoni douti ti ä zo na ya ti ä da ti känga, aki moü andé légué ti tënè sé-douti a ngba lakwè na ya ti ä da ti känga ni, so fadé a lingbi si a ga tongana ökö kamba ti koussala na ya ti pialo ti kota kodë-kwa tënè ti ziangö na sèssé, sé-douti na ya ti ä da ti känga na ködrö ti Bë-africa.

Na a bänza so, a kwa tënè ti nzoni douti na ti batangö ä zo ti känga, a wara ä kpalé mingui. A tä so si « ä da ti känga ni a ngba ti tambéla », kpalé mingui aki da so si aki nökpö légué ti tënè salangö ä koussala ndourou na tërè ti ä zo ti känga, a tambéla nzoni apè.

A zo ti känga mingui a ki na ya ti ä kpalé ti nzoni douti, kpalé ti warangö ngoü, kpalé ti tëngö yé ngä na kpalé tënè séni ti äla.

Pialo ti kota kodë-kwa tënè ti sé-douti so, a loti ngangoü mingui na ndö ti tënè nzoni douti ti ä zo na ya ti ä da ti känga : kota guërë-koussala ni aki ti tënè ä zo ti känga kwè a douti na ya ti séni si a wara ngä nzoni kobè na ngoü ti yion, ti yapoungö ya ti ä koussala ti sé-douti na mbagué ka.

Salangö koussala ni aki tambélé andé gui na péko ti ä kamba ti koussala ousè :

- Ä zo ti känga kwè a wara nzoni kobè na ngoü ti yion, tongana ti a lingbi na ni (soura balé ousè na ousè ti ä mbéla ti Mandéla) ;
- Ä zo ti känga kwè a douti nzoni na ya ti séni, si a kangbi popo salangö nzoni na äla pèpè (soura balé ousè na oussiö ti ä mbéla ti Mandéla).

Péko ti koussala ni 1.1

Ä zo ti känga kwè a wara ngou ti yion ngä ala wara kobè so aki nzoni ti të

A fa na ya ti nzia ti ngoü saki ousse na balé ousse, tënë ti ä yé na ndö ti da ti känga a tënë, « tongana a bi ä zo na känga, (...), **a lingbi a sala si ä zo ti känga ni kwè äla a wara nzoni kobë ti tē, nzoni doutu na ya ti séni nga ala wara legue ti sala na a koussala ti yapou na tere**».

A onh kwè so, doutingö ti ä wa-känga na ya ti ä da ti känga na légué ti warangö ngoü ti yon, nzoni kobë ti têngö ni, a lingbi na so nzia ni a fa so apè. Ä zo ti känga aki wara ka nzoni köbë ti têngö ni apè, na ä mbéni ä gbä ti ä längö, aki ga ka na äla kobë ti têngö ni apè si äla ki ngbä gui na ya ti nzara. Na popo ti ä zo ti känga so, äla so séni ti äla aki nzoni apè, na ä wali so si a känga äla na förötö ti äla so a ngba na mein, aki wara ka kobë tënë ti ä mölënguë ti äla ni apè, si äla gwé da ti moü kobë ti äla nvèni ti moü na ä mölënguë ni, si äla ngba ti äla na ya ti nzara. Aki nzoni a sala ïoh ti tënë a kaï kpalé so, si fadé ä zo ti känga kwè a doutu na ya ti nzoni séni.

Ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti ä nzia ngä na tënë ti fängö ngbanga, lo ïnga so si aki gui na Léta ti bändö nzoni na ndö ti ä kwa so, tënë ti köförö so si aki moü ka ti sala na ä koussala na ya ti ä da ti känga ngä ndali ti ä wa-känga, aki ka kété mingui, a sala si aki nönkpö ya ti ä koussala ni, ngä si ä zo ti salangö ä kwa ni aki sala ngä mbana na ya ti ä koussala ni mingui.

A onh kwè, aki nzoni a sala ïoh ti tënë ä kwa ni a tambéla nzoni na ziangö na séssé ä guërë koussala. Tongasso si, fadé « Kota kodë-kwa tënë ti nzoni doutu ti ä zo ti känga, ti ngoü saki ousse na balé mbassambala ti si na ngoü saki ousse na balé ousse na ousse », a bä guigui na ngoü saki ousse na balé ökö na mbassambala ti nzë ti föndö ti, so lingbi ti kaï ä mbagué ti kpalé so.

Aki ngourou-gbia so a bändö na ndö ti tënë ti ä nzia ngä na ti fängö ä ngbanga na iri ti Govröma kwè si aki bändö andé na ndö ti ä koussala ti tënë, ä zo ti känga kwè a wara nzoni ngoü ti yon, ngä na nzoni kobë ti têngö ni, fadé a yèkè sala ä koussala ni tongana ti so aki sala ka na ndo ti ä mbéni ä pialo. Kota ïnda so ä bä ndo na ndö ti ä yé ti da ti känga a yèkè sala kwè ti tënë a sala ä koussala ni a lingbi na légué so nzia a oünda.

Aki ngä fadé ä köündöu so a zia na séssé ti sala ä koussala ni nga ä köündöu so aki moü mabökö na fängö ä ngöbö ti ä kwa ni, ti fa ä yéso a lingbi ti säla kozo ni na ya ti ndourou ngoï tongana ti so a lèkèrè guërë ti ä koussala na ya ti kota pialo (PA) tënë ti ziangö sé-doutu na ya ti ä da ti känga.

Ä koussala so a lingbi ti säla ni közö :

- A gwéda ti zia na séssé, ä mbéni ngöbö ti koussala ti gui ti ïnga yé tongana moüngö nzoni ngoü ti yon, ngä na nzoni kobë ti têngö ni na ya ti ä da ti känga ökö na ökö (ti tënë a ïnga yéssö a lingbi ti moü na ti lèkèrè ndali ti ä da ti känga kwè).
- Tënë ti ngoü ökö, fadé a moü na kota ïnda so a bändö na ndö ti ä yé ti da ti känga, na légué ti mbéni kota köföörö so a zi ni yamba ti vö na nzoni kobë gbani ti tënë ä zo ti känga kwè a tē yé nzoni ;
- A zia na séssé ä nzoni ngöbö ti koussala ti tënë :
  - Fadé na nzé ökö, ökö, aki kängbi na ya ti ä da ti känga kwè, ä koünga na ä köföörö so si a zi ni yamba, so si a soü ni na ya ti kota gbäköndé ti gövröma (a lingbi na oüngö ti ä zo ti känga ni kwè)
  - Fadé aki bëmbë ndo nzoni na ndo ti kängbingö kobë na ä zo ti känga ;
- Ziangö na séssé mbéni pialo ti « nzoni kobë tënë ti ä zo ti känga » mabökö na mabökö na boumbi ti ködrö wandé so aki moü ka mabökö na ködrö ti é (so na popo ni mö ki wara CICR) na ä zo ti moüngö mabökö na ya ti salangö ä koussala ni (PTF).

Péko ti koussala ni 1.2

A bä ndo nzoni na ndö ti tënë ti séni ti ä zo ti känga kwè

Tongana kpalé ti warangö nzoni ngoü ngä na têngö nzoni kobä, tënë ti séni na ya ti ä da ti känga na Bë-africa, aki ngä ngängou mingui.

Ä ngangoü guërë-koussala ni aki tongasso :

- Siöni boubangö ti ä da ti känga ni, a sala si a ga na ä kpalé ti séni na ti nzoni douti ;
- Kpalé ti oüngö ti ä zo so aki sala kwa kä, so si äla kwè aki ä tourougoü aki da :
- Kpalé ti ä nzoni gbakouroü ti sarangö kwa tënë ti séni na tērë ti ä wa-känga, aki da (koungba ti bëmbëngö séni ti zo, ti ïnga ndali ti ä kobéla, na ti tiringö na ä kobéla) na ä kété yoro so a lingbi ti käi ä kété kobéla.
- Kpalé ti moüngö mabökö na ä zo ti känga so aki na ya ti kpalé ti séni, a wali so ak na ngön

wala äla so a ngbä ti moü mein na ä förötö³, les enfants, et personnes âgées.

Gövröma ti Bë-africa a moü na nguéré-ngängöü tënë ti ziangö na séssé koussala ti bangö ndo nzoni na ndö ti ä zo ti känga so aki na kpalé ti séni, na légué so si nzia a fa ni na ya ti mölöngö balé ökö na oussè na para, para ota ti langö balé oussè na oussè ti nzë ti ngugbé ti ngoü saki oussè na balé oussè na oussè⁴ so a fa a tënë :

« *Gui ä zo so a inga kwa ti séni wala ä wa-nganga si a lingbi bāndo na ndö ti séni na ya ti ä da ti känga, so si fadé äla lingbi ti fa légué ti douti ngö na séni ngä ti tiringö na ä kobéla na tērë ti ä zo ti känga* » (soura balé okoü na ota).

A töndä ti mbéni ngöbö ti koussala na ngoü saki balé oussè na oussè ti zia na séssé mbéni kota Porosso so a bāndo tënë ti séni na ya ti ä da ti känga so aki na ködrö ti é, si fadé aki sala koussala na ni na légué ti ä fini ngöbö ti kwa, ngä a gwé da ti fa na ä wa nganga, tongana yien si aki sala kwa ti séni na tērë ti ä zo na ya ti ä da ti känga, fadé aki yörö pialo so na yia ti kota pialo ti kodë kwa tënë ti ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga kwè, so aki nzoni tënë ngbanga ti ngouroü-gbia so a bāndo na ndo ti séni na ä zo ti gbè ti lo.

Porosso so fadé a sala nzoni tënë ti ä mbéni guërë ti kām̄ba ti koussala ossiö, yé so a lingbi ti sala közö ni, aki ti tënë, a biän nzoni kodë ti moüngö yörö tënë ti ä kobéla so a lingbi ti si, wala ä mbéni so aki na tērë ti ä zo ti känga, ngä na fadé aki moü légué ti ziangö na séssé, mbéni kota pialo so a lingbi ti sala ä kwa ni ioh, közö kwè na li ti ä tanga ti ä koussala ni kwè.

Fadé a zi yamba na ya ti gbakondè ti Léta, köföörö ti salangö na ä kwa ni ioh, a lingbi ti sala ni tongana ti pialo so a za na séssé ti tënë ä zo ti känga a wara nzoni ngoü ti yon ngä na nzoni kobë ti tängö ni. Fadé ngourou-gbia so a bāndo na ndö ti nzia ngä na ti fängo ä ngbanga, a gwéda ti zia na séssé ioh, mbéni pialo so iri ni andé « Séni ti ä zo ti känga », a onh kwè so a ngba ti kou kota köföörö ti salangö na koussala ni.

Léta a lingbi ti moü nängö közö ni kwè, na pialo tënë ti bangö ndo nzoni na ndö ti séni na moüngö yörö na ya ti ä da ti känga na ya ti ködrö ti é kwè : tongana a moü nängö na tënë ti séni ti ä zo ti känga apè, fadé a légué aki zi na ä mbéni siöni kobéla na ya ti ä da ti känga, so a lingbi ti ga na ä mbéni kota kpalé ti séni na légué ti ä siöni kobéla, so fadé a lingbi ti ndoü ngä ä zo ndéngué na

---

³ Na ya ti soura bélé goubaya na goubaya, ngbangbo ökö, na ngbangbo ökö na ndoni ökö ti mbéla so mölöngö ni aki balé oussè na para na balé miömbé ti langö balé ökö na omana ti nzë ti folondigui ti ngoü saki oussè na balé ökö na omana, a zia na séssé ä guërë ti salangö na koussala na ya ti ä da ti känga na ä nzia ni kwè.

⁴ A soü mbéni mbéla ni na ndoni na mölöngö balé ökö na omana na para na balé miömbé na mbassambala ti langö balé ökö na omana ti nzë ti folondigui ti ngoü saki oussè na balé ökö na omana

ndéngué.

Aki na ä zo so aki na ya ti kota pialo so, si a gwéda ti fa ändé légué yien si aki sala ändé ä koussala ni, a lingbi ti töndä ni ioh na ya ti ä kété ngoï.

Ä koussala so a lingbi ti säla ni ioh :

- Ziangö na séssé mbéni pialo ti kété ngoï téné ti « Séni na ya ti ä da ti känga » ;
- Oünzingö ä guërë koussala téné ti fini ä ngöbö ti kwa ngä na gboungö kwa ti séni na ya ti ä da ti känga, a londo na ngourou-gbia so a bändö na ndö ti ä tourougou ti ködrö, ti kiri na ni na mabökö ti ä wa-nganga so a sala kwa na gbè ti ngourou-gbia so a bändö na ndö ti séni ti ä zo kwè ;
- Lèkèrèngö guërë ti ä koussala ngä na gboungö li téné ti köförö téné ti salangö ä kété koündou-da-nganga na ya ti ä da ti känga kwè, so si a säla :
  - Mandako ti söröngö ä kété-wa-nganga na ä w-nganga, ngä na mandangö yé na äla közö kwè si a tokwa äla na ya ti ä da ti känga (gui na légué so si nzia ti kwa téné ti séni, a oünda na ni) ;
  - Ziangö na séssé ä mbéni guërë koussala so a lingbi gui téné ti ä zo ti känga so séni a tiä äla (ä wali ; ä förötö, ä massia ; äla so ngoü ti äla a onh a yiöh awè ngä na ä wa-nzein) ;
  - Moüngö ä gbakourou so a lingbi téné ti séni na ya ti ä da ti känga
  - Biängö ya ti kwa téné ti séni ngä na lèkèrèngö téné ti a ndo ti ningö ion ti ä zo ;
  - Zingö yamba na moüngö köförö na ndä-nzè téné ti séni na ya ti ä da ti känga a lingbi na oüngö ti ä zo ni.
- Ziangö na séssé ä guërë ti koussala so a lingbi ti bata nzoni douti ti ä zo ti känga na légué ti warangö ä yörö téné ti séni ti äla si a sala yé ti mahouroü na popo ti äla apè.

Kämba ti koussala ousse

Se-douti ngä na nzoni batängö ä da ti känga

Mama tënë ni

Tënë ti ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga na séssé ti Bë-africa aki ngangoü tënë mingui tënë ti sé-douti tënë ti ä zo, a onh kwè tënë ti nënë ti ä zo so aki na da ti känga.

A onh kwè so a zia ä ciwili ti ngouroü gbia so a bändö na ndö ti ä nzia ngä na ti fängö ä ngbanga na ya ti kwa ni pèpè, koussala ti batängö ä da ti känga na ya ti da ni, ngä na guigui so a zia na mabökö ti ä tourougoü ngä na ä pouloussou ti ködrö ti é, kwa ni a tara ti loti kété tënë ti sé-douti ti ä zo.

Ata so ä tourougoü na ä pouloussou ti é laki sala koussala so kä, lakwè ä kwa ni adé a gwé na légué ni pèpè, na ta-pandé ti fängö ä ngönzö ti bë ti ä zo ti känga, na ä woussou-woussou so aki si kä na mbagué ka, ä kpèngö känga na ya ti ä da ti känga ni.

Na mbagué, ä koussala ni kwè aki tambéla tongana ti so nzia so a fa tongana yien si, aki sala ka koussala na ya ti ä da ti känga ngä, ndourou na ä zo ti känga na ködrö ti Bë-africa pèpè, so si mölöngö ti nzia ni aki, balé ökö na ousse, para, para na ota.

Léta a moü yanga ti nzia na biän ä ngöbö ti ä kwa na légué ti ä fini kodë ti koussala na ä ndo-kwa ti so a bändö na ndö ti ä tourougou, ndo-kwa ti sé-douti ä zo ngä na ndo-kwa so ä bändö na ndö ti nzia ngä na

fängö ngbanga. Gui na légué nila si kiringö na kwa ti batangö ä da ti känga na titi ä ciwili aki na nguéré tènè ti ä wa-bë-africa, ngä na ti Léta.

A yé da ti zia na séssé, ä guërë-koussala na légué ti nzia so mölöngö ni aki, balé ökö na oussè, para, para na ota, so a fa a tènè kwa ni a lingbi ti kiri gui na mabökö ti ä ciwili so a ïnga koussala na ndo ti a yé ti da ti känga.

Aki gui na légué ni la si ä guërë-koussala tènè ti sé-douti na ya ti ä da ti känga a lingbi ti tambéla tongana ti so si nzia a oünda na ni, si fadé a douti nzoni yé tènè ti ä zo kwè na légué ti :

- « kangangö légué ngangoü na woussou-woussou, a onh kè a sala si ä zo ti känga a douti nzoni na ya ti sé-douti » (soura balé okou na okou ti nzia ti ngoü saki balé oussè na oussè/ Article 55 de la Loi de 2012)

- « ä zo ti bängöndo tènè ti kpèngö nzia ä lingbi ti zia siriri na ngäangoü, tongana kpalé a lingbi ti kaï ni gui ngangoü tongana ti so si nzia a fa ni na légué ti koussala ti äla » (soura ota ti kété-nzia so a fa tongana yien si ä zo ti bängö ndo na ndö ti tènè ti kpèngö nzia a lingbi ti sala kwa/ article 3 du Code de conduite des responsables de l'application des lois).

Tènè ti lèkèrèngö sé-douti na ya ti ä da ti känga so, a lingbi ti tènè a dé kitè na ni mbéni pèpè, a tä ti so a oünda yé mingui. Kota kodë-kwa so a zia ändé na séssé so, aki ti tènè a kiri na ä koussala na gbè ti ndo-kwa so a lingbi ti bändö da nzoni, ngä a kiri na ä koussala ni kwè na mabökö ti ä ciwili, si fadé ala sala kwa ti sé-douti ni nzoni, na légué so nzia a oünda tènè ti nènè ti zo na tērè ti ä wa-känga.

Ti salangö ä yéso kwè, ä zo so kwè aki sala kwa na ya ti pialo ti ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga so, a lingbi ti tènè äla wara bängö ndo ökö, ti sala kwa ni so ä maka ni aki ota :

- A sära ändé : ä da ngä na moüngö gbakourou ti kwa ;
- A zia na séssé : ä guërë-koussala ngä nzia, tènè ti ä yé so a ngoro da ti känga ;
- Ngangoü koussala : Ti bëmbëngo ndo na ndö ti ä yéso aki onh na da ti känga

Na mbagué, a lingbi ti kängbi ya ti bängö ndo na légué ti yé oussè tènè ti koussala ti sé-douti so a yé ti zia na séssé :

- A lèkèrè sé-douti, so ti tènè a känga légué na kpèngö ti ä wa-känga, na ä kpalé, ngä na ä mbéni kpalé so a lingbi ti si ;
- Nzoni douti, tènè ti batangö na nzoni tērè ä zo ti känga, ä zo ti batangö äla na ä zo so si aki ga ka na péko ti äla ti bä äla (a séwa, ä wa-fängö ngbanga, ä wa-gboüngö koko, ä zo ti salangö ä nzënë-nzënë kwa, na ä boumbi so aki sala koussala na gbè ti Léta pèpè...).

Péko ti ä koussala ni :

- A ziä sé-douti na ya ti ä da ti känga na péko ti lèkèrèngö ä mbéni ndo ni so a bouba ngä na ä fini gbakourou ti salangö na ä kwa ni (sé-douti so a yapou) ;
- A bändö ngä-ngä-ngä na ndö ti sé-douti na ya ti ä da ti känga, si ä koussala ni kwë aki tambéla tongana ti so si nzia a oünda (ngängöü sé-douti) ;
- Sé-douti na nzoni douti ti ä zo na da ti känga, nzoni douti ti äla, ngä na ti ä zo aki sala kwa na ya ti ä da ti känga a tambéla nzonin gui na légué ti bëmbëngö na ïngangö tënë na ndo ti ä yé so aki sika na ya ti ä da ti känga (sé-douti tënë ti maïngö ni).

Péko ti koussala ni 2.1 : Nzoni batangö ä da ti känga na légué ti ä nzoni gbakourou ti kwa ngä na légué ti lèkèrèngö ä da ni a lingbi na guërë ti ä kwa ni (sé-douti so yani a yapou)

Ä kété guërë-nzia ti Mandéla

Na légué ti sé-douti, ä kété guërë-nzia ti Mandela, a tënë tënë na ndö ti sé-douti so a yapou (kété guërë-nzia balé okou, balé okou na ökö, balé okou na oussè, balé miömbé na goubaya) ngä na sé-douti tënë ti maïngö (kété guërë-nzia balé mbassambala na omana), a onh kwë ä kété guërë-nzia so ota so, a tënë gui tënë na ndö ti sé-douti ya ni a yapou (kété guërë-nzia balé ota na omana, balé ota na mbassambala ngä na balé miömbé na goubaya).

Bängö ndo

Péko ti ä gbä ti ä tënë ti bëmbëngö ndo so MJ na ä zö ti moüngö mabökö na ya ti ä kwa ni a souï na mbéti, äla fa tënë na ndo ti boubangö ti ä da ti känga so a bouba na ya ti ködrö, na so ngä oüngö ti ä da ni ti bata na ä zo ti känga ni aki mingui apè ; so si aki ga na kpalé na ya ti sé-douti ngä na ngöbö ti moüngö mabökö na ä zo ti känga. Gbä ti ä da ti känga so a ngba so, a lèkèrë ni ändö na tängo ti ä mounzoü-pörö, ninga ni a sala si a lingbi sala kwa da nzoni na ti tängo so i yèkè da apè. A gbäni mingui a bouba, a fouti, a djïh, a nönkpö, zo a lingbi ti bändö na ya ni nzoni apè, ti oüh poupou nzoni apè, ngä a yé tënë ti séni aki ngä da pèpè. Na ndö ni kwë, ä brassi ti da ni a yiö na

ndouzou pèpè, a sala si zo a lingbi ti wara ndo ti tènè ä loti da ti bembè ä zo ti känga pèpè tènè ti so aki wara ngä gbägbä na tërè ti da ti ä känga ni ngä mbéni pèpè, ä mbéni da ni so, li ni aki ngä ka da apè. A yé so aki ga ka na kpalé ti kpèngö da ti känga, kpalé ti sé-douti so aki ngä kpalé tènè ti azo so a längö na tërè ti ä da ti känga ni.

Na gbè ti péko ti koussala 2.1.1 : A zia na séssé tènè ti ngoü okoü, tènè ti lèkèrèngö ä da ti känga so a bouba, a salani a lingbi na légué ni tongana ti so nzia a oünda na ni

Moüngö mabökö na ä kota zo ti ködrö tènè ti lèkèrèngö ä da ti känga na Bë-africa so, a lingbi ti wara ä zo ti salangö kwa, na äla so a lingbi ti bä ä da ni, ngä na äla ti ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga ni, a lingbi ti wara äla ngä gué na ködrö séssé ti Bë-africa.

Kpalé ti köföörö so a tiä Gövröma, a lingbi ti moü légué ti tènè a töndä ti salangö ä kwa ti lèkèrèngö ä fini da, ngä na lèkèrèngö ä mbéni da ti känga so a bouba aki ngangoü. Na mbagué, köföörö ti salangö na ä kwa ni, ti ziangö sé-douti ti na ya ti ä ndo ni, a lingbi ti sala ni tongana ti so, nzia so ä gbä ti ä ködrö a soü mabökö ti äla na gbè ni, a fa so pèpè.

Mabökö na mabökö na ngourou gbia so a bāndo na ndö ti ä nzia, ngä na ti fängö ä ngbanga, na a boumbi na ä mbéni ngourou-gbia, ngä na ä zo ti moüngö mabökö na légué ti fängö ä guërè ti koussala ni, a gwé ändé da, ti lèkèrè mbéni pialo ti na ya ti ngoü okoü, tènè ti kwa ti lèkèrèngö ä fini da ti känga, wala äla ti lèkèrè ä da ti känga so a bouba ; na közö kwè si a sala ni, fadé a lèkèrè guërè ti ä kwa ni kwè nzoni, ngä na köföörö so a lingbi ti oünzi na ä kwa ni kwè.

Na ya ti ä mbéni ä ndo so a tara ti kiri na gbè-ngangoü ti Léta, ndo-kwa ti MINUSCA, na ä zo ti nzoni bë ti moüngö mabökö na Bë-africa, lani na ngoü saki oussè na balé oussè, a töndä ni ti lèkèrèngö ä da ti känga so a bouba, wala ti lèkèrè ä mbagué ti ä gbä ti ä da ni so a nönkpö. Ti tènè kwa ti ziangö na séssé tènè ti sé-douti na yia ti ä da ti känga a gwé nzoni, a lingbi a moü mabökö na kwa ni a onh ti so si a töndä ni ti sala ä mbagué ni so, na légué ti ziangö na séssé pialo ti ä sala ngö koussala ni, na ya ti ngoü okoü, ngbanga ti lèkèrèngö ä da ti känga so a bouba, wala ti lèkèrèngö ä fini ni. Na péko ti bängö ndo na ndö ti tènè ti kpalé ti sé-douti, fadé a lèkèrè guërè ti ä kwa ni kwè nzoni, ngä na ä bä köföörö so a lingbi ti oünzi na ä kwa ni kwè, si ändé a töndä ti ä kwa ni, mabökö na mabökö, na ä zo so aki moü ändé mabökö na ya salangö ä kwa ni, ngä na ä kota zo ti ködrö so ngä, äla ki gwé da, ti zia katè ti äla na lè ni.

Na gbè ti péko ti koussala 2.1.2 : Soüngö na mbéti limön na ä nzörökö ti ä da ti känga

Soüngö na mbéti ä nzörökö ti sarangö na kwa na gbè ti ngbanga, ngä na ti lèkèrèngö na ä da ti känga so, a lingbi ti moü légué ändé na pialo so ti tambéla na légué ni, tènè ti lèkèrèngö ä da ti känga so a bouba ngä ä fini ni. Na ndo ti ä guërè-tènè (ä kwas o a lingbi ti sala ïhö, oüngö ti ä kpalé ti ya ti da ti känga, na ä maka ti ä da ti känga ndé-ndé), ä da ti känga so kwè a bouba si a lèkèrè ni, wala äla so a lèkèrè ni na fini ni fadé a wala ä gbakouroü ti salangö na kwa tènè ti sé-douti so lèkèrè guërè na ti pialo so a lèkèrè ngö so MJ a lèkèrè guërè ti kwa ni⁵ na légué ti moüngö mabökö ti ä zo ti nzoni bë na ködrö ti é, a lingbi na ä nzia kwè so si Bëndo ti guigui ä soü ngbanga ti tènè ti nzoni douti tènè ti ä zo ti känga. Kété guërè-nzia ti Mandela.

Na gbè ti péko ti koussala 2.1.3 : Pialo ti lèkèrèngö ä da ti känga so a bouba ngä na ti lèkèrèngö ä fini ni.

Na ya ti salangö pialo tènè ti ngoü okou so, aki nzoni a sära kwè ändé ti tènè ä nguéré ti ä gbakourou ti lèkèrèngö na ä da ti känga so a bouba, ngä na ti ä fini da ti känga ni ati na gbè ni, si fadé a säla ä da ti känga ni, a lingbi na légué ökö na ökö. Fadé a lèkèrè ändé ä da ti känga ni kwè, gui na légué ti ä nzoni fini ngöbö ti ä kwa ni. Ngä, ä da ti känga ökö na ökö aki wara ändé ä koungbä na ä gbakourou ti salangö na ä kwa tènè ti sé-douti, tongana ti so ä soü na ya ti pialo ti MJ so, ngä tongana ti so a soü na ya ti mbéla so mölöngö ni aki : Balé ökö na omana, para na para, na balé miömbé na ndo ni miömbé, so a fa ä tènè na ndö ti ä fini ngöbö ti kwa, na ya ti kota ndo-kwa so a bändö na ndö ti a yé ti ä da ti känga, ngä a lingbi na ä nzia kwè so si Bëndo ti guigui ä soü ngbanga ti tènè ti nzoni douti tènè ti ä zo ti känga. Kété guërè-nzia ti Mandela. Gui mara pialo so si aki douti ändé tongana tapandé ti warangö na ä tanga ti ä gbakourou ti koussala ni tènè ti sé-douti, ngä na ä koungbä ti ä zo ti salangö kwa ni, ti gboü kwa ni nzoni na ya ti nzoni douti, ngä na légué ti sé-douti na ya ti ä da ti känga.

Ä koussala so a lingbi ti säla ni közö :

Ziangö na séssé mbéni kouündöu so koussala ni aki ti lèkèrè guërè-pialo, ti bändö na ndö ni, ngä na ti bëmbëngö péko ti pialo ni na légué ti lèkèrèngö ä da ti känga so a bouba, nga na lèkèrèngö ä fini

---

5 Aki sigui na mbéni mbéla ändé ti fa na guigui ä kodé ti nzörökö ti lèkèrèngö na da ti känga ökö na ökö

da ti känga ni, si fadé a koü na mbangué ti lo :

- Ti tënë a zia na séssé pialo so langö ni, alingbi ti gbötö ni na ya ti ngoü balé ökö, tënë ti kwa ti lèkèrèngö ä da ti känga so a bouba, ngä na äla so aki lèkèrè na fini ni, na légué ti gbakondè ti köföro so fadé a moü ni tënë ti ä kwa ni.
- A zia na séssé ä fini ä kodë-kwa tënë lèkèrèngö na ä da ni, na ya ti ngourou-gbia so a bändö na ndö ti ä nzia ngä na ti fängö ngbanga.
- Soüngö na mbéti nzöröko na limön ti ä da ti känga ni
- Söröngö na lèkèrèngö na mölöngö ni, ä da ti känga kwè ti tënë a inga ya ni nzoni.

Péko ti koussala ni 2.2

Ngangoü kodë ti zia ngö sé-douti na yia ti ä da ti känga ngä na bängö ndo na ndö ti ä nzia ti ä koussala ni (ngangoü sé-douti)

Ä kété guërë-nzia ti Mandéla

A önh ndé na ä kété guërë-nzia na soura balé ota na omana ngä na balé ota na mbassambala so a fa ni na li ni na y aya ti bängöndo ti Péko ti koussala ökö, ä kété guërë-nzia na ya ti soura balé okou na ndoni oussé, balé miömbé na ndoni goumbaya ngä na soura ngbangbo ökö na ökö na ndoni öta, a fa polélélé ä guërë-koussala ti salangö na kwa na ya ti da ti känga.

Bängö ndo :

Ziangö sé-douti na ya ti da ti känga, a lingbi ti tënë ä zia na séssé ä mbéni ä guërë koussala so a lingbi na maka ti da ti känga ni, si fadé aki sala kwa na ni nzoni na ndo kwè na ya ti ködrö. Ä guërë-koussala sofadé aki kanga légué na ä tënë ti kpèngö ti ä zo ti kanga, ngä na ä kpalé ti sé-douti kä. Aki moü ngä légué ti tënë a bä ya ti tënë ti yiongö ä zo ti känga, ti gwé na ni na mbéni ndo ndé, batangö nzoni ä yé so a wara na tërë ti äla na tängö so gbou äla, ä koussala ti tatarangö tërë ti ä zo na lingöni ngä na siguingöni (ti ä wa-känga, ä zo so a ga ti bä ä zo ti känga...) ngä na légué ti ä mbéni koussala ndé-ndé so aki onh lakwè tongana (nguia ti ä wa-ngourou, ä yé ti ndara, mandangö ya...).

Ä zo so aki sala kwa na ya ti ä da ti känga, a lingbi ti douti na ä ngöbö ti ä guërë-koussala ti äla ti sala na kwa ni nzoni. Ä da ti känga ökö na ökö, a lingbi ti douti na ä ngöbö ti ä guërë-koussala ti äla, ngä si, ä zo ti

salangö kwa na ya ti ä da ti känga ni, a lingbi äla mä ya ti ä légué ti ä kwa ni nzoni, ti tēnē äla ñga na ngoï wa si, äla ki sala ä mbéni ä kapa ti koussala ti äla

Kété péko ti bängöndo 2.2.1 : Ä goundä ti ä kota tēnē ngbanga ti sé-douti so kwa ni a yapou, so si kota ndo-kwa ñnda nila aki bāndo na ya ti ä kwa ni ni kwè.

Ti tēnē ä kwa ni kwè a gwé ökö tongana ti ä Péko ti kwa ti fāni ökö (tēnē ti ngöbö ti salangö na ä da ti känga ni), a lingbi si ä tēnē kwè so a bā ndo na ndö ti sé-douti ngä na nzoni douti na ya ti ä da ti känga kwa ni kwè a gwé ökö, ngä na ti fa ya ti ä koussala ni nzoni na ä zo ti salangö kwa, si ä koussala ni kwè a kpa tērē, a tä zo a londö na mbéni da ti känga ti gwé na mbéni ndé, ä koussala ni kwè gui ökö.

Aki gui kota ndo-kwa ñnda so ä bāndo na ndo ti ä yé ti ä da ti känga si a lingbi ti soü ngä na ti zia na sésé ä nzoni ngöbö ti ä nzia ti salangö na kwa tēnē ti sé-douti na ya ti ä da ti känga, na tängö so mbéni yé a lingbi ti si, yé ti nzoni wala ti ngangoü. Ä nzia so fadé aki fa légué yien ä zo ti koussala ni kä, a lingbi ti sala na ä kwa ti äla, si yé kwè a tambéla nzoni, tongasso kpalé ä si, fadé a bi gui lè na ndö ti ä ngöbö ti kwa ni, ti kaï na kpalé ni.

Ngöbö ti ä koussala so aki moü ändé légué ti tēnē a zia na sésé, ä kapa ti mandangö yé na ä zo so aki sala kwa na ya ti ä da ti känga na ndö ti tēnē ti sé-douti so a yapou. (a lingbi ti bwara tēnē so ngä na ya ti kamba ti guërë-koussala ota).

Kété péko ti bängöndo 2.2.2

Salangö kwa ndali ti sé-douti so a yapou, a lingbi ti gwé nzoni na légué ti bëmbëngö no lakwè na ndö ti ä kwa ni

Ziangö se-douti na ya ti ä da ti känga na ködrö ti bë-africa, a gweda ti poussou kota ndo-kwa ñnda ti sala ä kwa ti lo na legue ni ngä na legue ti kpengö nzia tēnē ti nēnē ti zo na tērē ti ä wa-känga. Lekerengö kwa ni ngä na ziangö na sesse mandangö ye tēnē ti gboüngö koussala tēnē ti se-douti aki yesso a gboü bë ti lo (ap) mingui. (a wara tēnē so ngä na ya tēnē ti gbakourou ngä na ngöbö ti salangö kwa na legue bängöndo mbili-mbili na ndo ti se-douti).

Ziangö na sesse ä nzia ngä na ä guë-koussala tēnē ti se-douti so, a lingbi a soü peko ni na mbeti, ti bata ni gbï a si na ngoï so si a ye ti sala na kwa, a gwe a bi le da. Ndali ti ä guërë koussala na ä kete guërë nzi so si

aki zia na sesse, a lingbi fade, kota ndo-kwa so aki gui ka ti bembë ndo na peko ti ä kwa na ndö ti nzia ngä na ti fangö ngbanga (igsj), a lingbi ti bi le ti lo lakwe na peko ti ä koussala so, si ä lekere guërë ni közö, na ya ti ä kwa so (sarwissi so si a zia na sesse gui ngbanga ti ä kwa tënë ti ä da ti känga) ngä na koussala ti dspg tongana da maman do-kwa ti ä koussala ni kwe. A moü legue na igsj ti linda ngä ka na ya ti koussala tënë ti se-douti na ya ti ä da ti känga, ti bä na le ti lo, tongana yien ä zo ti koussala ni ka aki sala kwa, doutingö ti ä wa-känga na mölöngö ni. Legue ti koussala ti bembëngö ndo na ti bingö le na ndo ti ä kwa ni so a ki tënë ti tene se-douti a tambele nzoni, a lingbi közö kwe a bä nzoni ä zo wa la a lingbi ti sala kwa ni nzoni ngä tongana yien aki sörö ä zo ni, ti bä wala aki na legue so si a soü na ya ti nzia, wala ä guërë-nzia.

Ä koussala so a lingbi ti säla ni közö :

- A zia na sesse kota pialo tënë ti se-douti so a lingbi gui na ä ye tënë ti ä da ti känga na ködrö ti e ;
- A zia na sesse ä nzo ngöbö ti kwa tënë ti se-douti na ya ti ä da ti känga na sesse ti bë-africa so guërë ni aki tongasso :
  - A sou mbeni boukoü so na ya ni a fa leguegue ti salangö na koussala na ya ti ä da ti känga ;
  - A soü na mbeti ä guërë-nzia, so fade ä zo ti salangö kwa na ya ti ä da ti känga, a lingbi ti sala koussala na ni ;
  - A soü mbeni boukoü nde, tënë ti mandangö ye na ä zo, na ndö ti se-douti ngä na salangö ä koussala na legue ti ä guërë nzia na ya ti ä da ti känga.

Péko ti koussala ni 2.3

Sé-douti na yia ti ä da ti känga, na nzoni ngöbö ti sé-douti tënë ti a zo ti kanga ngä na äla so aki sala koussala kä na ndö ti a tënë so a bä ndo na ndö ti ä kwa ni (sé-douti ti tënë ti maïngö ni)

Ä kété guërë-nzia ti Mandéla

Ä kété guërë-nzia ti Mandéla a fa tënë na ndö ti sé-douti tënë maingö ni na ya ti ä soura okou, balé oussiö na goubaya, balé okou na ökö ngä na balé mbassabala na oussiö.

Bängö ndo :

Boubangö ti ä ndo ti da ti känga ni, dongö na séssé ä nzia ti salangö na kwa tënë ti sé-douti a lingbi ti ga na ä kpalé ti kpèngö ti ä zo ti känga, kpalé ti fängö ä ngönzö ti bë ti ä zo ti känga, na kpalé ti gängö na ä woussou-woussou, so aki a yéssou aki ga na ä kpalé tënë ti sé-douti la. Aki kwa ti ä zo so a sala koussala na da ti känga ti ïri ndo ïoh tongana ä kpalé a si na ya ti da ti känga. A siöni yé so aki si na ya ti ä da ti känga, a fa so a tënë, ä tourougou so si ä ki bändö na ndö ti ä zo ti känga ni, äla ma ti äla ya ti kwa ni nzoni apè, so si fadé a lingbi ti tënë tongana mbéni yé a si, ä la ïri ndo ïoh, wala ti känga ngä légué közö ti tënë mbéni kpalé a si.

A onh kwè, lakwè tongana ä zo ti salangö koussala na da ti känga na ä wa-känga douti na ya ti mängö tërè, aki poussou na oüzou tënë ti sé-douti so a yapou koussala ni, ngä a lèkèrè ä guërè ti kwa ti sé-douti ni ngangoü. So ti tënë, sé-douti ti ä da ti känga, aki tambéla gui na légué ti so ä zo ti salangö kwa ni ka, a ïnga wala ä ïnga pèpè, a yé so aki onh na ya ti ä da ti känga ni, ngä na légué ti tënë, äla loti wala ti kanga légué na ä yé ti ngangoü so a lingbi ti si.

Bängöndo na ndö ti tënë ti sé-douti ti ä zo (kängangö légué na ä zo ti kpèngö känga) ngä na tënë ti sé-douti ti ä da ti känga (nzoni douti na ya ni), aki moü légué ti tënë, ä kämba ti kwa so oussé so, a tambéla nzoni, na légué ti doutingö nzoni na popo ti ä zo so a sala koussala na ya ti ä da ti känga, ngä na ä zo ti känga kwè. Sé-douti tënë ti maingö ni, aki moü légué ti tënë a ïnga ä yé so aki onh na ya ti ä da ti känga, si fadé ti tënë a sala kwè si, da ti känga a douti na ya ti sé-douti ngä na nzoni douti, so ngä aki a yapou ä koussala tënë ti nzoni ti ä zo kwè so aki na ya ti ä da ti känga wala äla so a sala kwa kä. Ngöbö ti ä kwa tongasso si a lingbi ti kanga légué na ä wa-känga, ti sala yé ti kirikiri wala ä yé ti mahouroü.

Ziangö na séssé ngöbö ti kwa tënë ti sé-douti ti maingö ni so, a oünda ngä gba ti yé wala nguinsa nga apè, a lingbi töndä ti ä koussala tënë ti sé-douti na da ti känga gui na ndö, ti kiri na oünda ti közö péko ti kwa tënë ti sé-douti.

Kété Péko ti koussala ni 2.3.1

Bëmbëngö na mängö gbè ti tënë ndo na ndö ti ä yé so aki onh na da ti känga, a sara si tënë ä woussou-woussou a kiri na péko

Se-douti ti tënë ti maingö, aki moü legue na ä zo so a sala kwa na da ti känga ngä, na ä kota zo ti äla, ti inga ä ye so aki onh na ngbe-mbingo ka, közö kwe si mbeni kpale a si na ya ti da ti känga, a yeke gui tongasso la si a lingbi ti kanga legue na ä mbeni ye ti kirikiri so a lingbi ti si ka. A lingbi a manda guërë ti ä koussala ni nzoni na ä sandiri ti batangö ä zo ti känga ni, ti tënë äla sala kwe ti mängö tërë na popo ti äla, na ä zo ti känga kwe aki da, ti poussou ndouroü na äla, ti mä äla ngä na ti inga kpale so a tiä äla, ti moü na äla mabökö (na legue ti yesso aki nzoni) na pikangö nzoni patara mingui na äla.

Mängö tërë nzoni na popo ti ä zo ti känga ngä na ä sandiri ti batangö äla, aki douti ka nzoni ye mingui na popo ti ä zo so, aki ka nzoni tënë ti guigui ti lasso, ngä na ti kekere. Zo ti känga so si a bata lo na ya ti nzoni douti, a lingbi ti sala ye kirikiri ape, tongana a zi lo na da ti känga.

Na salangö ye tongasso, ä zo ti salangö koussala na tërë ti ä zo ti känga, a lingbi ti bä ioh, zo ti känga wala a ye ti sala ye ti mbrin-bringa : kpengo na da ti känga, sarangö säna na tërë ti mbä na popo ti ä nveni ä zo ti känga ni, wala na tërë ti ä zo ti ba tango ala, so a lekere guere ni lekerengö, lingö na ä mbeni siöni ye na ya ti da ti känga...ti moü legue ti tënë a känga legue na ä kpale so a lingbi ti si.

Ä zo so aki sala koussala na tërë ti ä zo ti känga na bë-africa wala na ya ti ködrö, äde äla a inga pepe, nzoni yesso aki na ya ti boüngö koussala ti se-douti, na legue ti ingangö ä yesso kwe aki onh na ya ti ä da ti känga, na legue ti ngöbö ti salangö kwa. Közö kwe, aki mbeni fini ngöbö ti koussala so ä zo ti salangö kwa na tërë ti ä zo ti känga, a lingbi ti inga, si fade äla moü, äla sala na ä kwa, na legue ti kota kodë-kwa tënë ti se-douti na ya ti ä da ti känga. Aki tongasso si ngourou-gbia so a bändö na ndoti tënë ti ä nzia ngä na ti fangö ngbanga, a gwe da ti gbou li ti lo ti zia na sesse, na ya ti ndo-kwa ti lo, kota indä so aki bä ndo na ndö ti tënë ti bëmbë ngö ndo na ya ti ä ye so aki onh ka na ya ti ä da ti känga, kwa ni, mabökö na mabökö na äla so aki sala ti äla koussala na ya ti da ni kä, ngä legue ökö, aki manda na ä sandiri so aki bändö na ndo ti ä wa-känga, ä nzoni ngöbö ti ä kwa so, ti tënë ye ni kwe a tambela nzoni.

Ä koussala so a lingbi ti säla ni közö :

- Ziangö na séssé na ya ti Kota Ndo-kwa so a bāndo na ndö ti ä yé ti da ti känga, mbéni Kota Īndä so aki bā ngā ndo na ndö ti tēnē ti bēmbē ngö ndo na ya ti ä yé so aki onh ka na ya ti ä da ti känga ;
- Soüngö na mbéti mbéni pialo tēnē ti sé-douti tēnē ti mäingö na ya ti ä da ti känga ;
- Ziangö na séssé mbéni kapa ti mandangö yé na ä sandiri so aki sala ka koussala na tērē ti ä wa-känga, ti ĩnga tongana yien äla lingbi ti ĩnga ä yé wala ä tēnē so aki onh na gbè-mbingo na ya ti ä da ti känga.

KÄMBA TI KOUSSALA OTA

Se-douti tēnē ti ye so a ngouroü
ä da ti känga ngä na ziangö na
sesse ä nzoni ngöbö ti kwa na ya
ti kota ndo-kwa so a bä ndo na
ndö ti ä da ti känga

Mama tēnē ni

Ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga na Bě-africa, aki ngangoü tēnē mingui na légué ti so si ndo-kwa so a
bä-ndo na ndo ti tēnē ti ä yé ti da ti känga, ayé ti tēnē ä kwa ni kwè a ga nzoni nga si a douti na légué ni.

Na lè ti Gövröma, ndo-kwa so a bä-ndo na ndo ti tēnē ti ä yé ti da ti känga, aki na kota kamba ti kwa ousse,
so la lingbi ti sala na ä koussala ti lo :

- Salangö kwè ti tēnē ä zo a douti nzoni na ya ti sé-douti, na légué ti koussala ti gwéngö na ä mbéni
zo so a yé ti sala yé ti kirikiri na gbè ti ngbanga ngä na känga ;
- Ti sala si ä zo ti känga a douti nzoni a tä ti so a ngbèzi äla na da ti känga, ngä ti sala si, gboungö
li ti äla a kiri a ga nzoni.

Ngbi ti si na lasso, ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti ä nzia ngä na ti fängö ngbangä adé moü ti lo na
nëngö, na ä kota kamba ousse ti koussala pèpè.

Aki ti tēnē sala si ä kwa ti bängö ndo na ndö ti ä da ti känga a maï, na légué ti tēnē ä zo a douti nzoni na popo ti äla, ngä ti tēnē a bä ndo nzoni na ndö ti ä zo ti känga, ti tēnē zo kwè a douti na ya ti sé-douti. Gui tongasso a lingbi ti tēne a zia na séssé ä mbéni kapa ti mandangö yé na ä zo so aki sala koussala ndourou na ä zo ti känga, ti ingä ä fini kodë ti ä koussala, ngä na ä fini ngöbö ti kwa ti äla, si fadé äla gwé da ti gboü nzoni kwa so si a kou ni na mbagué ti kota ïnda so a bä ndo na ndo ti ä yé ti ä da ti känga. Ä sandiri so si a manda na äla kwa ti äla nzoni, äla la lingbi ti ingä wala ti bä ä kpalé tongana a ngba yöngörö, ngä gui äla ki go ka da ti mingö ngangoü ti ä kpalé so. Aki gui na légué ti nzoni salangö koussala ti äla, moüngö tērë ti äla na kwa ti äla, si fadé ä kwa na ya ti ä da ti känga a lingbi ti tambélé nzoni.

Ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä koussala na ya ti ä da ti känga, aki wala ka ä kpalé mingui tēnē ti so lo lèkèrè ka guërë ti tambéla ngö ti ä koussala ti lo ni nzoni apè. Ä kpalé so si aki si ka na da ti kanga a yèkè mingui :

- Oüngö ti ä zo ti känga a onh ndo ni, aki nzoni ti tēnē a zi ya ti äla
- Oüngö ti kpèngö ti ä zo ti känga
- Fängö ngönzö ti bë ti ä wa-känga tēnē ti so bata äla nzoni apè, tēnē ti so aki sala säna na ä mbéni mingui,
- Ngözü tēnē ti oundä ngö yangä ti ä wa-känga

Aki ä yé so a poussou ä wa-känga ti tēnē a fa ngönzö ti bë ti äla na légué ti ä yé ti woussou-woussou so. Nga na ä zo ti salangö koussala kä na ä mokonzi so aki na ndo ti äla so si äla ingä kwa ni nzoni pèpè, aki ga na ä kpalé na ya ti ä koussala ti äla. Kété kété, ä kpalé ni a gwé a Gä kota kpalé so, ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga ni a ga mbringä-mbringä.

Na légué ti ziangö na séssé kota kodë-kwa tēnē ti sé-douti na ya ti ä da ti känga so, ngourou-gbia so a bä ndo na ndö ti ä nzia ngä na fängö ngbanga, a mou yangä ti tēnē a zia na séssé ä mbéni nzoni ngöbö ti koussala ti tēnē ä maï DGSP na ya ti ä kwa ti lo, si fadé a sala si a Gä ändé **ndo-kwa so aki sala koussala ti lo na légué ti nzia tēnē ti nzoni douti ti ä zo kwè.**

Péko ti ä kwa ti ä kambä ti koussala ti ota ni

- Közö péko ti ä kwa ni : Nziangö na séssé, nzoni guërë ti koussala na mbéni pialo ti kapa ti mandangö ä fini yé na ya ti ä kwa na ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä koussala na ya ti ä da ti känga na ä ndo so a lingbi na ni.
- Oussè péko ti ä kwa ni : Tēnē na ndo ti poussou ngö na ndouzhou kambä ti koussala ti ä zo ti kwa so a sala koussala na da ti känga a lingbi ti douti ngöbö ti salangö ngä na bangö ndo na ndö ti ä kwa, ngä na ä zo ti ä kwa ni (GPEC).

Péko ti koussala ni 3.1

Mandangö lakwè ä nzoni guërë ti koussala na ä zo so aki sala kwa na ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä da ti känga

Ä kété guërë-nzia ti Mandéla

Na ndö ti tënë ti mandangö yé, ä kété guërë-nzia ti Mandéla a loti ngangoü na ndo ti tënë : ti ä gbä ti ä kamba ti ä tënë, so a bä tënë ti sé-douti, na ti séni ti ä wa-känga, ngä na tënë ti moüngö mabökö na äla ti tënë äla gbou li ti äli, ti sala yé a lingbi na ni. Kété nzia ota so a tënë tënë na ndö ti manda ngö yé na ä zo ti koussala, a fa a tënë : Nzia 74 ngä na Nzia 75 ngä na 76.

Bängö ndo :

Tënë ti ziangö sé-douti na ya ti ä da ti känga na ä guërë-koussala ti ä fini ngöbö ti koussala na ya ti Kota Ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä koussala na ya ti ä da ti känga lasso, fadé a bä ya ti ä koussala ni nzoni na légué ti söröngö ä zo ti salangö kwa ni, na ngöbö ti manadangö yé na äla, ngä na tënë ti moüngö mabökö na ya ti kwa ni na légué ti köföörö. Lasso, gui da Lécole so aki manda na ä zo ti tënë a ga wa-fängö ngbanga, ngä na salangö kwa na ya ti ä kota ndo ti Léta (ENAM) ökö, si aki fä mandangö koussala na ndo ti ä kwa ti ä ya ti da ti känga, gui tongana ka, mbéni moüngö mabökö aki da ti foutangö na kapa ti mandangö yé ni. A lingbi a lèkèrè mbéni nguërë-koussala tënë ti mandangö yé na ndo ti ä kwa so kwè aki sala ka na ya ti ä da ti känga, si fadé a moü ändé légué ti biängö ä ngöbö ti a koussala ni kwè gui na légué ti ä nzoni kodë-kwa, na ya ti ndo-kwa, ngä na ndo ti mandangö yé ni.

Kété péko ti bängöndo 3.1.1

Mandangö yé na ndo ti ä koussala na ya ti ä da ti känga, a wara nzoni ndo ti manda ä kapa ndé-ndé ti mandangö yé

Salangö koussala na ä fini ä ngöbö ti kwa, a lingbi ti tënë a manda na ä zo ti kwa ni ä fini, ngä na fini ä ngä na ä fini ngöbö ti kwa ni. Aki nzoni, ngourou gbia so a bä ndo na ndö ti ä nzia ngä na ti fängö ä ngbanga

ngä na DGSP, a lingbi äla fa na nzoni ä guërë ti mandangö ä yé ni, ngä tongana aki fa ändé ä kodë-kwa tënë ti mandangö yé ni polélé.

Ti salangö ä yé so kwè so, a lingbi a bä guërë ti kapa ti mandangö ä yé ni nzoni si, ngä fadé a sigui ändé tënë ti ndourou ngoï, ti kété ndourou ngoï ngä na ti yöngörö ngoï, mbéni pialo ti nzoni kodë kwa, ndali ti ä yé so kwè a zia andë na séssé tënë ti ä mandangö yé so.

Pialo ti kodë-kwa

Tënë ti mandangö yé so, aki loti mingui na ndo ti soü ngö na mbéti ä guërë-koussala ti mandango ä kwa ni (na légué ti ziangö na ya ni, bängö ndo na péko ti guërë-koussala ti mandango ä yé ni na ä kapa ti mandangö ä yé ni) ngä fadé aki bëmbë péko ti ä koussala ti ä wa-mandangö yé ni, nga na äla so aki fa mandangö mbéti ni na mbagué ngä. A onh kwè, pialo so aki fa ändé nzoni so aki na popo ti mandangö yé ti kété ngoï ngä na mandangö yé ti yöngörö ngoï tënë ti ä zo so aki sala kwa ndourou na tërë ti ä wa-känga.

Pialo ti salangö na koussala ni

Aki loti mingui na ndo ti tënë ti kangbingö popo ti ä mandangö yé ni, a lingbi na ä kwa ti zo ökö-ökö (ä zo ti bängö ndo na ndö ti ä kwa ni, ä zo ti tërë ti äla, ä zo ti bëmbängö péko ti kwa ti ä zo ökö-ökö, ngä na ä mbéni ä sèngué ä zo ti kwa ni). Na tërë ni, fadé aki soü na mbéti guërë ti ä közö mandangö ä yé ni, tongana a wara mbéni mougö mabökö (PTF).

Mbéni yé so aki ngangoü na ya ti pialo ti mandangö yé so, aki ti tënë a wara mbéni ndo so a lingbi ti tënë ä zia ä gbakourou ti kwa ni da, közö kwè ti tënë a tondä ti mandangö ä mbéti ni, a tä aki ä mbéti tënë ti kété ngoï, wala ti yöngörö ngoï, na lèti mbéti ngä na yanga ti ä kwa ni.

Ti oünzi na ni, a lingbi a **gui tongana yien si a wara ändé nguinsa** tënë ziangö na séssé ä guërë koussala so (Léta, PTF...) ti tënë pialo ti mandangö ä yé so a loti mbéni na légué pèpè.

Ä koussala so a lingbi ti säla ni közö :

- Ziangö na séssé mbani kwa ti bëmbängö ndo ti bä, wara a lingbi ti tënë a sörö ä zo ti tënë äla manda yé na ndö ti kwa ti gangö zo ti salangö koussala na da ti känga ;
- Ziangö na séssé pialo ti ä guërë ti mandangö ä yé ni, na pialo ti warangö ä gbakourou ti kwa ni, ngä na ndö so si a lingbi ti douti, ti manda ä yé ni da ;
- Ziangö na séssé, guërë-koussala ti guingö na wärangö nguinsa tënë ti ä pialo ni.

Kété Péko ti koussala ni 3.1.2

A tissa ä mbéni boumbi ti ä wa-fängö yé na ndo ti ä kwa ti da ti känga, na ya ti pialo ti mandangö ä yé so

Ngbanga ti so fadé aki moü ändè gbani ciwili tënë ti mandangö yé na ndö ti ä kwa na ya ti da ti känga, Kota Ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä koussala ti da ti känga, a lingbi si sörö ä nzoni zo so si a manda ti äla közö mbéti na ndö ti koussala ni, si äla a yèkè ngä ä wa-fängö ni na ä zo. Mandangö mbéti na ndo ti ä kwa so, aki na nguéré ngangou, ti tënë pialo yéni a ngbä lakwè, alingbi ngä a zia na séssé, mbéni boumbi ti ä wa-fängö na ä zo kwa ni, so na popo ni, Léta a inga äla, ngä na äla so si ä sörö äla ti tënë, äla mou mabökö na ya ti pialo ti fängö yé na ä zo so. Na so tongana a zia na séssé mboumbi so awè, äla aki doudi ändé tongana goündä ti maingö ti pialo tënë ti mandangö ti kété goï wara ti yöngörö ni na ä zo, so fadé a doudi ändé nzoni yé tënë ti mangö tërè na ya ti koussala zo ökö-ökö na ya ti koussala ti lo (äla so aki sigui ändè wa-bängö ndo na ndo ti tambéla ngö ti ä koussala na da ti känga, wa-bängö péko ti ä kwa ni, na ä zo so kwè aki sala koussala na ya ti da ti känga).

Gui na tongana so si, tënë ti bängö ndo na bëmbëngö ya ti ä kwa ti ä wa-mandangö mbéti ti koussala na ä zo, a lingbi ti sörö ändè, mbéni zo ti tënë a moü mbatä ti koussala so. a onh kwe na legue ti pikangö patara na ä zo ti moüngö mabökö na ködrö (ptf) na ya ti pialo so, aki zia na sesse mbeni guërè ti koussala, so si aki sala ände kwa maböko na mabökö na ä mbeni ndo-kwa so a bändö ngä na ndö ti ä koussala ti da ti känga na ködrö wande, äla so si äla inga ti äla közö na ködrö ti e, ä mara ti ä ngöbö ti ä kwa tongasso. fade na tërè ni, äla aki gwe da ti fa mandangö ye na äla ti e, si äla sigui ände wa-fängö ye, na peko ti ndourou, wara yöngörö mandangö na ndö ti ä kwa na ya ti da ti känga.

Ä koussala so a lingbi ti säla ni közö :

- Ziangö na séssé ä mbéni mbatä ti kwa ;
- Pialo ti salangö kwa mabökö na mabökö na ä da mandangö yé ti ködrö wandé, na ndö ti salangö ä kwa na ya ti ä da ti känga ;
- Ziangö na séssé pialo ti tokouangö ä zo ti gwé ti manda yé

Kété Péko ti koussala ni 3.1.3 : Bëmbëngö ndo na ya ti makandä ngä na

ya kwa ti ä zo

Tënë sé-douti ti ä da ti känga so, ngä na ä ngangou kwa so aki na AP so, közö kwè ti tënë zo a töndä ti kwa ni, zia si a ïnga so lo lingbi na kwa ni, na légué ti ïngä ngö koussala ni, ngä lo ki na mbéni makanda so a fa so lo manda közö yé, na ndö ti ä koussala ni awè. A tä ä ya ti koussala aki ndé-ndé so (nzoni douti, ïrïngö zo na kwa, séni, salangö nzoni...), tä nzoni salangö kwa, aki gui na légué ti ä ngöbö ti koussala tongasso. A loti na ndö ti ä guërë ti koussala so ti tënë, äla so aki manda ändé ä yé so, a lingbi, a lingbi ti wara mbéni kwa na ya ti guigui ti äla, na légué ti ïngangö kwa ni, ngä na warangö ä mankandä, fadé äla gwé da ti sala ändé ä koussala ti äla, na ya ti kpèngö ä nzia so ä ködrö mobimba ä sou mabökö ti äla na gbè ni. Na mbagué ngä, ä mbéni ä fini ködë ti ä kwa (ïngängö yé na ya ti mandangö kwa), na ndö sarangö säna na tërë ti zo, wara ti fängö zo (ïngä ngö yé na ndo ti douti ti ä zo ngä na ndö ti ä yé ti nzia), ä lingbi ti yörö ni na ya ti mandangö ä yé so ngä (kodë ti ïngä ngö yé ngä na kodë ti douti na popo ti ä zo).

Ndali ti mandangö yé so ya ni a gbötö, fadé aki sigui na mbéni boukoü so aki fa ä fini ngöbö ti mandangö yé na ndö ti ä yé so zo a ïngä közö (mandangö yé na ya ti salangö kwa) kwè si la moü mbatä ti kwa.

Koussala so a lingbi ti säla ni közö :

- Sigungö na pialo ti ä guërë ti mandangö ye na ndö ti ä ye so a bä da ti känga.

Péko ti koussala ni 3.2

AP a zia na séssé ngöbö ti guërë-koussala so aki bändö na ndö ti ä kwa, na ti ä zo so a ïnga kwa ti äla nzoni (GPEC)

Ä kété guërë-nzia ti Mandéla

Ä nzia ota a loti na ndö ti tënë ä fini ngöbö ti guërë-koussala so aki bändö na ndö ti ä kwa na ti ä zo so a ïnga kwa ti äla nzoni na ya ti ä koussala na da ti känga (Ä nzia 74.2-74.3-75.3).

Bängö ndö

Na tängo so ï yèkè da so, oüngö ti ä zo so aki sala kwa na ya ti ä da ti känga, aki mingui apè, a säla si, aki

bä äla, ngä a ki fouta äla, tongäna ä sènguè ä zo ti kwa ti Léta, a onh kwé so koussala ti äla ti batangö ä da ti känga ni aki ngangoü mingui.

Ä sandiri ti batangö ä da ti känga ni, aki na ä bangö ti äla wani so a fa a tènè äla ki sala koussala na gbè ti ndo-kwa ti äla, ngä ti tènè zo a ïnga popo apè. Ä zo mingui, aki moü ka nängö na koussala sandiri ti bängö ndo na ndö ti ä da ti känga mbéni pèpè. Ngöbö ti salangö kwa tènè ti da ti känga, a gwé na légué nzoni tongana ti so aki koü na ni so pèpè. Ä zo ti salangö kwa kä, aki wara ngä ka légué ti tènè a manda yé, so ä langö ni aki ndourou, wara ti ä so langö ni a yiö na ndo ti koussala ti äla, ti tènè äla sala na ä kwa ni nzoni pèpè, ngä na mbagué, tènè ti ä gbakourou ti salangö na kwa nzoni a tiä ala.

Tènè ti pialo ndali ti nzoni-douti ti ä zo ti känga aki na nguéré ngangou mingui, ndali ti tènè ti biängö ya ti ä kwa na légué ti ä fini yé, ngä na ä fini ngöbö ti koussala na ya ti ä da ti känga na légué ti ä pialo tènè ti sé-douti na ya ti da ti känga. Aki gui tongasso si ndo-kwa so a bä ndo na ndö ti ä yé ti da ti känga, a loti ngangoü na ndö ti tènè moüngö ä koli na ä wali na kwa, so äla ïnga kwa ti äla nzoni, na fadé äla moü tèle ti äla na kwa ni ti sala ni na légué ni.

Koussala ti moüngö ä zo na kwa so, aki mama tènè so a zia na ya ti pialo ti kodé-kwa tènè ti ziangö sé-douti ngä na fini ä guërè ti koussala na ya ti ä da ti känga na ködrö ti Bë-africa. Tongana oüngö ti ä sandiri ti batangö da ti känga aki mingui apè, kwa ni kä aki bouba.

Ngourou-gbia so a bändö na ndo ti ä nzia na ti fängö gbanga, a zia na séssé ngöbö ti guërè-koussala so aki bändö na ndö ti ä kwa, na ti ä zo so a ïnga kwa ti äla nzoni (GPEC)

Légué koussala so a yé si mangö tère a douti na popo ti a wa kwa nga na a ounda ti ndo kwa so a goué da ti ngbian. Maïngo ti a ounda na a nzia ti lo so a yéké na gbélé ngbanga, moungo a wa kwa, zingo maboko na ndo a ngbéne wa kwa a yéké na popo ti a gäpä so a yéké ga. A lingbi a hon kwé si gbélégbia ti fango nbganga a lékéré téré ti lo na lo lékéré a zo ti gbé ti lo na légué ti ngangou ngobo so.

Ti moü na ndoüzoü kodé-kwa ti maï ngo na ndö a zö na mösörö ti kwa, a lingbi sarä si a goué oko, léngo ti kwa so na yani mo wara a zö, na maïngo ngobo ti kodé-kwa ti maï ngo (yé so a linbgi sara) ti dakanga.

GPEC na ya nzoni mango téré na popo ti lo na DGSP nga na kota ndokwa ti a mösörö ti ngourou-gbia so a bändö na ndo ti ä nzia so a yéké kota wa-moungo sangö na ndo bémbéngo ndö, na ndo nziango na légué nga na lékéré ngo légué ti a wa kwa.

Péko ti koussala 3. 2. 1

A ngobo ti kodé-kwa ti GPEC a ba guigui

Ngourou-gbia ni a yéda ti zia na séssé mbéni ngobo ti yé so a lingbi ti sara ndali ti koussala na ingango-koussala (GPEC). Ndali ni, gbélé gbia so a ba ndo na ndö ti nzia (DGSP na kota ndokwa ti a mösörö) a yéké zia na séssé mbéni ndo ti mango téré GPEC na ngourou-ngia ti moungo zo na na kwa na a PTF.

Kozo kapa ti guéré koussala so a yé ti zia na séssé « gbokou-kwa » na ndo koussala ti assango ya yé, ti boungbi-ngo nga na vounga-ngo sangö ti warä mbéni gboukou ti a kwas o a yéké da na nga so ti so a yéké ga na AP (na mbangué ti EP nga na mama ndokwa).

Kiri-souroungo nda ti a koussala ti AP a mou légué na popo ni kwé, na ya bango-ndo, ti sourou na ta légué ni a guéré ti **nzoni douti** na popo ti koussala ti bata-ngo na **lékéré-ngo légué ti kiringo na popo ti a zo na nzoni légué ti kanga so a kpé néné ti zo.**

Oussé kapa ti guéré koussala so a yé ti zia na sessé « gboukou ti ingango kwa » so a mou légué ti bémbé ndo na ndo tamboula ti ingango kwa ti AP, na légué ti a ngobo ndéndé (légué ndia ni, senda kodé kwa). Fini zia ngo na guigui na bémbé ngo la na la a lingbi mou légué ti gui na ti wara a fini zo so a inga kwas o a lingbi na ta légué ti ndo ti kanga ngo zo.

Na ti ota ni, a lingbi ngbou ngangou tamboula ti fango yé so a lingbi ti mou maïngo na ala so a ingakwa so a goué ti ngbian. Kiri-souroungo nda ti a koussala na a ingango kwa ti ndo so a ban do na ndo ti wa-kanga a goué da ti zia na séssé « gboukou ti fango yé » so a ti na ndo ti nzoni koussala ti ndo kwa so a ba ndo na da kanga ti a ködörö séssé ti béafrika.

GPEC a mou légué na AP nga na Ngourou-gbia so a bāndo na ndo ti ä nzia ti maï ndara ti boungbi ngo a zo, ti ngbou li na ndo mou ngo a inga ngo yé na ndo ti « a masseka » na ti ala ti « kotara » ti sara yé na légué ti mou-ngo bé ti a wa-kwa, ti inga yé so ala ké na ni nga na so ala inga ti maï ala na légué ti fini nzia so a kpé néné ti zo.

A li ti koussala so a fa légué

- Nzia na sessé ndo ti mango téré (GPEC)

- Sara mbéni gboukou-kwa
- Sara mbéni gboukou ti ingango kwa
- Sara mbéni gboukou ti fango yé

Kété péko ti koussala 3. 2. 2

Ndo kwa so a bando na ndö a da kanga a zia na séssé kodé-kwa ti kapa ti koussala

Sara-ngo gboukou ti inga-ngo kwa a yéké na gbé ti ndo kwa so a ba ndo na ndö ti a da kanga nga na a wa-kwa ti Ngourou-gbia na ya kodé-kwa, so a baa téné ti : mou-ngo zo na kwa, fa-ngo yé na zo, nga na nzoni tamboula ti a kapa ti koussala. Kangou ti sala-ngo koussala ti ala so a ban do na ndö ti a wa-kanga na légué ti a fini ngobo ti AP, tongana kodé-kwa ti sé douti nga na ti kiri-ngo na nzoni légué a fa maï-ngo ti ti koussala so. A koussala ni a yéké maï, a mbéni a yéké girissa, kanda so a wa-kwa ni a li-kwa téné ti ngou bélé ota tongasso. A ba-ngo ndo na ndö yé so a yéké ga a ounda yoro-ngo a fini ngobo (inga-ngo kwa, yapou-ngo na ya kwa, pialo ti kwa, ...) so a yéké ndé na na ya kodé-kwa (guéré-kwa, inga-kwa).

Na ya ti nzoni maï-ngo ti koussala so, ndo-kwa gbélé gbia so a ban do na ndo ti nzia a yéké zia na séssé kété-mbéla so ba téné ti mou-ngo zo na kwa na a légué ti yapou-ngo na ya kwa ti a wa-kwa. Na mbagué, lo mou légué ti maï nzoni koussala ti ala so a ban do na ndö ti a da kanga.

A li ti koussala so a fa légué

- Nzia na séssé nzoni ngobo ti lékéré kapa ti koussala
- Mou maboko na kota ndo-kwa ti a mösörö so ya lékéré guéré ti douti-ngo ti a la so a ban do na do a da kanga.

KÂMBA TI KOUSSALA OCHIO

Se douti ti a da kanga na se ta nzia ti a wa-kanga

Mama téné ni :

Mou-ngo ngangou na sé ta nzia a ounda si zia-ngo maboko na ndo a wa-kanga a tamboula na légué ti niza. Kpé-ngo légué ti nzia ni a ounda kozo ni na wa-fango ngbanga ti zia na ti bémbé ndö nzoni na ndo wa-kanga, na ndo ni ala so a yéké na li ti da-kanga na wa sou-ngo mbéti a gui ti inga tongana kota mbéti ti kanga ni a yéké da. Ti ounzi na ni, a ngobo mingui so a yéké na gbélé nzia pépé a goué da ti mou ngangou na ngobo ti bémbé ngo ndo ti nzia.

A ngobo ndéndé so a goué da ti kanga légué na bi-ngo zo na kangou na kanga, tongana so kota mama nzia so a ba a ködörö ti dounia a fa, nga na ti Béafrika bi-ngo zo na kanga so a goué na légué ti nzia pépé na nga so lango ni a hon ndoni.

Ndali ti nzoni tamboula ti a yé ni, ala so a diko ala na ya koussala ni (wa fa-ngo ngbanga na a la so a sara koussala na ya da kanga) a goué da ti ga na nzoni péko ti koussala : kiri ti bi mbéni pépé na ndo dou so a yéké na ya ngobo ni, bi-ngo zo na da kanga na kangou. Ngourou-gbia ti Béafrika a yé ti zia na séssé kodé ti kpé-ngo nzia nga ti nzia ti zo oko-oko na ya ti kapa ti mou-ngo wango, ti fa-ngo yé, ti zia-ngo na séssé légué ti bémbé-ngo ndo nga na maï-ngo ti koussala maboko na maboko na popo ti dé-ngo ngbanga na sara-ngo kanga.

Mou-ngo ngangou na nzia ti a wa-kanga a ounda kozo ni ti mou ngangou na séta nzia ti a wa-kanga na légué ousé

- Mou ngangou na wa-kanga ti wara nzoni légué ti nzia na gbé ti ngbanga ;
- Mou ngangou na bémbé-ngo ndo na ndö a ngobo ti kanga so a goué gui na mbangué ti a mbéni zo pépé

Inga-ngo ta légué ti mbi-ngo zo na kanga a mou nga légué ti fa polélé na lé ti nzia ta kanga ni, ti sara si a inga ndani nga si wa-kanga ni « a yé da na ni » si sé-douti a ga na ya da-kanga.

A hon kwé, na ti oussé ni, a yéké mou légué na mbangué ti lékéré nzoni doudi ti a lo a yéké na kanga wala ti kiri na péko hou-ngo ti ala so a bi ala na nga na ngangou.

A yéké kozo ni ti wa-sou-ngo mbéti ti kanga nga na kota ndo-kwa ni ti bi lé nzoni na légué ti bi-ngo zo na kanga so a yé da na a nzia ni, a yéké nzoni si a wa-kanga a inga mbiri-mbiri a nzia ti ala nga na ti ira téné ti ala wa-fango ngbanga. So ta ngobo ti wara-ngo nzia na nzoni fango ngbanga téné ti a wa-kanga.

Ngobo ni a goué na légué ti péko ti koussala oussé so a lingbi ti sala nga ti mou maboko na sé doudi ti a da kanga :

- Bata nzoni nzia ti a wa-kanga (na légué ti bémbé-ngo ndo nzoni na ndö a nzia na fango ngbanga na ndo a wa-kanga)
- Mou kangou na a bémbé-ngo ndo so a yéké ti ngbanga pépé na ya nzia ti kanga.

Péko ti koussala 4.1

Batango nzia ti a a wa-kanga a mou ngangou na sé-doudi ti a da kanga

A lingbi ti kein pépé so kpalé ti ngbanga so a si na a zo mingui na ya ti da a kanga ti béafrika, na légué ti batango a wa-kanga so a goué na légué ti nzia pépé wala a hon lango ni a ga na a woussou-woussou mingui na ya ti ndo ti bata ngo a wa-kanga da. A yéké ta téné a da kanga a ba passi ti a wa-kwa nga na a koungba ti kwa, so a yéké « hon-ngo ndé na légué ti a kamba ti koussala ni ».

Na ya ti mama li ti koussala so ndo-kwa gbélé gbia ti fango ngbanga a yé ti zia na sésé ndali ti sé-doudi na ya ti a da-kanga na Béafrika, bata-ngo nzia ti a wa-kanga a lingbi ti doudi na li ti a kapa kwé ndali ti so lo mou ngangoua sé doudi na ya ti a da kanga.

Ndo-kwa gbélé gbia ti fango ngbanga a yé da ti sala koussala na légué oussé:

- Mou ngangou na bémbé-ngo ndo na légué ti nzia
- Mou légué na a wa-kanga ti inga na néné ti ala na ya nzia

Kété péko ti koussala 4.1.1

Bémbé-ngo ndo na légué ti nzia a li ya ti a ngobo ti kwa

Nda ti kanga-ngo légué na bi-ngo zo na kanga so a yéké na légué ti nzia pépé, a ounda kozo ni ti mou ngangou na bémbé-ngo na ndö nzia ti lango ti kanga. Bémbé-ngo na légué ti nzia ti lango ti kanga a goué ti bata néné ti zo so a yéké kota mama-nzia, na ya ti kangbi-ngo popo ti commandéma. Mara bémbé-ngo tongasso a yé da na péko ti bétimbéla so a boumbi a ködörö mingui na ndo téné ti néné ti zo nga na pörössö (soura 9.3 na 9.4) nga na **Mama nzia ti lango 30 ti nzé ti mbângö** so, na péko ti so a fa a guéré ti kein-ngo bi-ngo zo na kanga na ngangou, a dikö a téné los o a ba ndo na ndö fa-ngo ngbanga, wa bata-ngo mama nzia ti zo oko oko, a ba ndo na ndö kpé-ngo kamba ti koussala so na ya ti guéré ti koussala ni so nzia a lékéré. Gbougou ti nzoni tamboula ti bi-ngo téné na li ti zo a fa a kamba ti mara bémbé-ngo tongasso so. Na douti-ngo ti a mbéla so na ya ti dounia nga na ya ti a ködörö, a légué ti bi-ngo zo na kanga-ti-koungo-ni a lingbi na téré ti ounda oussé : bi-ngo zo na kanga-ti-koungo-ni a lingbi ti tamboula na légué ni na lingbi na lango so a fa.

Na mbagué, hou-ngo ti a mara ndéndé ti kanga ti ngangou a hon ndo ni mingui (bi-ngo zo na kanga goué na kpé ngo légué ti nzia pépé, lango ti kanga a goué na légué ti nzia pépé) so nzoni bémbé-ngo ndo ti a ngobo ni nga na ndo ti lango ti kanga a fa so kota dou a yéké na ya ti sara-ngo a yé ni.

Yé so a ba kanga ti kou-ngo ni, mingui ti a wa-kanga a yéké na kanga ti kou-ngo ni.

Ngobo ti bi-ngo zo na kanga ti kou-ngo ni « so hon kwe » na kpé pépé a nzoni légué ti kanga ni na yé so a sara mingui a yéké ti ngbéndi-ngo légué ti douti-ngo yamba. Na mbagué, bémbé-ngo ndo na ndö kanga ti kou-ngo ni a gba lakwé zabé-zabé.

Yé so a ba bémbé ngo ndo na ndö ti kapa ti nzia ti pika-ngo katé ti zo, a yéké tongana mbéni nzia so a yéké na gbé ti a wa bangö ndo na ndö ti fangö ngbanga téné ti ä yé ti ngangoü (JAP). Mawa ni a yéké ti so a yé ti koussala ni a tia a wa fango ngbanga na nga koubou ti bango-ndo na ndö ti a nzia ti pika-ngo katé ti zo adé ti ba guigui pépé.

Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga a inga so, a mara douti-ngo ndo tongasso a ga na woussou-woussou na popo ti a EP **na nga a lingbi ti sara iyo ti zia ni na ya ti kota kodé-kwa ti sé-douti na ya ti a da-kanga ti Béafrika.**

A li ti koussala so a fa légué :

- Lékéré na ya ti ndourou ngoï, kangbi-ngo *Gboukou ti koussala ti IGSJ ti mou-ngo ngangou na koussala ti a wa-sou-ngo nzia so a li ngobo ti ngbandi-ngo nzo na douti-ngo polélé.* ;
- Zia na sessé mbéni ngobo ti sé-nda kodé-kwa so a léké ba-ngo ndo na ndö bi-ngo nzo na kanga ti batango-ni nga na ti pika-ngo katé ti zo ;
- Mou na a koubou ti fä ngo légué ti nzia, a kounba ti kwa na mösörö so a lingbi na maï-ngo ti zia-ngo zo na gbélé ngbanga ;
- Mou kangou na fa-ngo yé na ndo téné ti a songui-songui so a yéké na ya ti douti-ngo ti zo polélé (Wa-sou ngo mbéti ti ngbanga ; ndo ti ngbanga ; wa-gbou-ngo kökö)
- Zia na sessé goubou ti ba-ngo ndo na ndö ti a nzia so a pika katé ti zo na mou-ngo na lo a kounba ti kwa (mbiri-mbiri a kounba ti sé-nda kodé-kwa) na mösörö so a lingbi na kwa-ni.

Kété péko ti koussala 4.1.2

A wa-kanga kwé a lingbi ti inga néné ti ala nga ti wara nzoni fa-ngo ngbanga

A molégué ti ködörö a lingbi ti Inga-ngo néné ti zo nga a wara- nzoni fa-ngo ngbanga so a yéké nzoni ngobo ti ködörö ti nzia. A fa so a téné, Ködörö ti mou na zo oko oko légué ti wara ta fa-ngo ngbanga, ata ala so a yé mingui a tia ala, na ta ngoï ni, na mou-ngo bé ti zo a wa-ködörö ni na ngobo ti fa-ngo ngbanga nga a hon kwé na kota ndo-kwa ti Ködörö.

Ti a wa-kanga, téné ti néné ti nzo nga na fa-ngo ngbanga a ounda, na ndo ti bémbé-ngo ndo ti nzia, si ala nvéni a gui ti inga tongana nyien kanga ti ala a yéké na légué na nga lango a hon pépé so nzi a fa.

Péko ti ounda so a mou légué ti zia ngo na sessé mbéni ngobo ti mou-ngo maboko so a yé da na péko ti nzia nga na mou-ngo maboko na kodé ti nzia.

A « Nzia Mandela » a ounda na ngangou na ndo-kwa so a ban do na ndö a da-kanga ti zia légué polélé na wa-ngbou ngo koko na ya da-kanga (Nzia 54b ; 61 ; 119).

Bata-ngo na gbé lé nzia ngobo ti mou-ngo maboko na zo na légué ti nzia na Béafrika a yéké ngangou kété. Na mbagué, zia ngo ni na sésé ni a ngba na péko mingui. Nzia ti néné ti zo na Béafrika a mou légué nganganga ti goué na gbé lé ngbanga, mbiri-mbiri na légué ti a guéré kapa ti soura 4 ti Mama nzia so a ounda ti kpé a « yé so kwé a goué légué ti ngbou-ngo koko) na ya fa-ngo ngbanga. Choni ni a yéké ti so Mama nzia a zi légué oko pépé na mou-ngo maboko na zo na légué ti nzia, yé so fadé a lingbi ti mou maboko mingui na ala so yé a tia ala nga, so na ya ni a wa-kanga, ti wara légué ti nzia.

A mbéti mbéla oussé so a sara kwa mbiri-mbiri na ndo mou-ngo maboko na zo na légué ti nzia a yéké :

- Mbéla n°113 ti lango 12 ti nzé ti ngübé ngou 1962
- Nzia so a fa légué ti koussala ti wa-gbou-ngo koko

Na sara-ngo a yé ni, koussala ti mou-ngo maboko na zo na légué ti nzia hou pépé. Ndo-kwa so a ba ndo na ndö gbou-ngo koko na Béafrika a yéké sara koussala gui mingui na tango ti kapa ti fango ngbanga na ndo ti ala so a sara yé ti choni. Choni ni, mingui ti a wa-kanga a yéké na mösörö pépé ti fouta wa-gbou-ngo koko. Na tongana gbou-ngo koko a yéké pépé, a né na ndo ti nzoni légué ti kanga, ndali ti so ala inga a nzoni légué ti kanga ni pépé ti ndéma téré ti ala na ya nzia ni. Légué ti nzia a kanga na ala.

Na téré ti Ndo-kwa so a ba ndo na ndö ngbou-ngo koko na Béafrika, a mbéni boumbi ti ala so a gbou ngombé pépé na a kété-kété mösörö ti ala a gui légué ti zia na sésé ngobo ti mou-ngo maboko na a wa-kanga oko oko na popo ni so a yéké na mösörö pépé, mbiri-mbiri tongana a wali, na mou-ngo mösörö na ya ti a mbéni tango na a wa-gbou-ngo koko so a sara kwa gui ala oko.

Ti ngourou-gbi ti Béafrika a yéké nzoni mingui, na ya bango ndo ti Ndo-kwa gbélé gbia ti fango ngbanga ndali ti sé-douti na ya ti a da kanga ti Béafrika, ti fa na ngangou so mou-ngo maboko na légué ti nzia a yéké kota nzia téné ti a zo kwé nga mbéni mbagué ti nzia ti fa-ngo ngbana so Mama nzia ti Néné ti zo.

A yéké nzoni ti téné ngobo so a ba guigui na ya ti a ndourou tango na yapou-ngo a kapa ti sou-ngo maboko na fini kodé ti mou-ngo maboko na légué ti nzia. Na légué maï-ngo ti kapa ti sou-ngo maboko so, Ndo-kwa gbélé gbia a yéké ba légué ti nzia na sésé, mbéni pialo ti mou-ngo maboko na légué ti nzia na a wa-kanga so a mawa ti ala a hon ndoni. Pialo so a yéké na mbéni kamba ti koussala ti fa-ngo yé na a zo, nga na

mbagué za-ngo na séssé ndo-kwa-séni ti da-kanga, nga na za ngo na séssé mbéni gögöörö ti mou-ngo maboko (Na mou-ngo maboko ti Leta nga na a PTF) ndali ti a wa-kanga so pönö ti ala a yéké mingui.

A li ti koussala so a fa légué :

- Goué na kapa ti yé-ngo nda na nzia ti mou-ngo maboko na ya nzia ni a si na nda ni
- Zia na séssé gögöörö ti mou-ngo maboko na wa-kanga so yé a tia ala
- Mou maboko na koussala ti a boumbi nga na boumbi so a yéké na gbé ti Leta pépé na légué ti wä-ngo a zo, vounga-ngo sangö nga na wangö na ndo ti a néné ti a wa-kanga na za ngo na séssé ndo-kwa-séni na ya da-kanga (ngo a goué na a ndo kwé) ;

Péko ti koussala 4.2

Mou-ngo maboko na bémbé-ngo ndo so a yéké na ngbé ti nzia pépé a mou ngangou na a da-kanga

Téné so a linda ya ti kamba ti koussala ti soura 10 nga 11 ti nzia ti da-kanga ti ngou 2012 so a lékéré guéré ti koussala oussé ti bémbé-ngo ndo :

- Bémbé-ngo ndo ti a goubou ti koussala ti bémbé-ngo ndo ti Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga ;
- Zia-ngo na séssé mbéni ndo-kwa ti bémbé-ngo ndo na ndo a da-kanga.

Na mbagué, na ya ti sara-ngo a yé ni, ngobo oko ti bémbé-ngo ndo a yéké da mbiri-mbiri pépé na Béafrika a hon so si waënda ti ndo-kwa ti a da-kanga a yéké sara ka a mbéni tamboula ti kwa na a kété mösörô so a né pépé na ya ti a EP so a yéké na gbé ti lo.

Kamba ti koussala ti Nzia na ya ti da kanga a fa a téné bémbé-ngo na kanga a yéké gui koussala ti ala so a yéké na li ti a da kanga oko pépé. Na mbagué, Ndo-kwa so a yéké na li ti a da-kanga a yéké na kota kwa ti sara si « zo oko a li na kanga pépé tongana mbéti ti kanga so a londo gui na ala so a lingbi, a yéké na li ti lo pépé » tongana so soura 34 ti nzia so. Na mbagué nga, a mbéni ndo-kwa nga na boumbi ti ala so a gbou ngombé pépé a lingbi ti mou maboko nga na bémbé-ngo ndo so a yéké mou-ngo ngangou na sé-tamboula ti kanga. Maï-ngo ti a ngobo ti bémbé-ngo ndo so a yéké na gbé ti nzia pépé a yéké mbéni kamba oko ti sé-douti ti a da-kanga.

Na ya ti a ngobo ti mou-ngo kangou na sé-douti ti a wa-kanga na ya nzia, kota kodé-kwa ti zia-ngo sé-douti a yé ti zia na séssé a kapa ndéndé ti bémbe-ngo ndo so Nzia ti a da kanga ti ngou 2012 a yékéré, wala bémbe-ngo ndo ti a koubou ti Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga, wala a ndo-kwa ndéndé, so kwé a ba-ngo ndo nzoni a nzoni tamboula ti ala.

Kété péko ti koussala 4.2.1

A bémbe-ngo so koubou ti koussala ti Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga na ndo-kwa so a yéké a li ti a da-kanga a sara

Kozo li ti koussala a yéké ti mou **ngangou na a kamba ti koussala so nzia a fa nga na**

Ndo-kwa ti bémbe-ngo ndo na ndö ti ä koussala ti fängö ngbanga (IGSJ), so

Kété-mbéla n°91.137 ti lango oko ti ngou 1991 a zia na séssé, so nga kété-mbéla ti

lango 5 ti nzé ti nabändurü ti ngou 2016 so fa légué ti tamboula ti Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga (kamba II, kété kamba 7) a mou ngangou « *ti bémbe-ngo ndo na ndö a ndo-kwa ti ngbanga kwé-kwé, les koubou ti Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga...* ». Na so, « *A kiri na lo ti sara koussala ti bémbe-ngo ndo na ndö a da-kanga, so a lingbi ti ba a téné kété-kamba ti mbéla 10 ti nzia ti lango 12 ti nzé ti ngubé ti ngou 2012 na ndo ti mama-koussala ti a da-kanga na Ködörö séssé ti Béafrika a mou ngangou na kota ounda so ndali ti sol o mou na a koubou ti ya ti Ndo-kwa gbélé gbia ba-ngo péko ti koussala ti a ndo-kwa kwé* »⁷.

Ata so koussala ti lo a yéké mingui a lingbi na ti ndo-kwa ti bémbe-ngo ndo na ndö a da-kanga pépé, IGSIJ a lingbi ti sara koussala tongana a woussou-woussou so a ti na ya ti da-kanga oko wala gbani a goué da ti nokpö nzoni tamboula ti a da kanga, wala ti nokpö a mbéni koubou ti koussala so a yéké na gbé ti Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga. Na ya ti mbéni ngobo ti mou-ngo maboko na Ndo-kwa ti bémbe-ngo ndo na ndö ti ä koussala ti fängö ngbanga (IGSJ), a sara mbéni gboukou (mbéti ni fa-légué) ti bémbe-ngo ndo ti a koussala ti a wa-sou-ngo mbéti-ngbanga so a yéké ndourou na a kapa ti ngbandi-ngo zo na douti-ngo polélé.

Ndo-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga a yéké gui ya ti ngobo ti mou-ngo ngangou na a koungba ti koussaka ti IGSIJ, so a lingbi ti wara na ya ti a kété ngoi mbéni nzoni mou-ngo ngangou na a légué ti inga-ngo koussaka na ya ti a ndo-kwa so a bé-ndo na ndo a da-kanga na légué ti :

- Mou-ngo maboko na a wa-sou-ngo péko ti mbéti-mbéla ti kanga

- Za-ngo na séssé mbéni ndo-kwa ti bémbé-ngo ndo na ndö a koubou ti da-kanga

Kété péko ti koussala 4.2.1

Bémbé-ngo ndo ti a mbéni ndo-kwa ndé

A koussala ndéndé so ndo-kwa so a ba-ndo na ndö ti a da-kanga a sara tongana ti soukoura-ngo ya-ndo, ti mou-ngo kobé, ti séni, ti koussala ti a wa-kanga na so a gboto-mé ti ala a mou légué ti wara a mara bémbé-ngo ndo so yéké tamboula ka na ya ti a ndo-kwa so a yéké na ngangou ti sara kwa-ni (Ndo-kwa gbélé gbia ti kwa, ti séni...) a lingbi fadé ti ti sara ni nga na ya ti da-kanga.

Na mbagué, **nza-ngo na séssé Koubou ti kanga-ngo légué na pika-ngo zo ndourou na koua** nga na a nzoni yé so a mou néné ti zo na ndouzou pépé a goué da ti mou na lo, na légué ti so nzia a fa, ngangou ti a mbéni bémbé-ngo ndo na ndö bi-ngo zo na kanga.

Ti ounzi na ni Nzia ti kanga a kein pépé maï-ngo ti a bémbé-ngo ndo ti a boumbi ti a zo so a ngbou ngombé pépé, ndali ti so lo ounda **za ngo na séssé ndo-kwa ndé ti bémbé-ngo ndo na ndö a da-kanga** so a koussala ti lo a yéké ti « ba péko ti na sé-douti ti bi-ngo zo na kanga, tamboula ti a da-kanga, ti singui na a fini kamba ti koussala ti maï-ngo ... ». Kamba ti koussala so a yéké ba guigui andé na péko ti mah-ngo téré na popo ti a boumbi ndéndé ti ala so à gbou ngombé pépé so ala yéké sara kwa ndourou na a da-kanga nga na ndo téné ti néné ti a wa-kanga.

A li ti koussala so a fa légué :

- Za na séssé ndo-kwa ndé ti bémbé-ngondo ndo na ndö a da-kanga
- Singui na kodé ti za-ngo na séssé nza-ngo na séssé Koubou ti kanga-ngo légué na pika-ngo zo ndourou na koua.

KÂMBA TI KOUSSALA OKOU

Se douti ti na pororo ti kiri-ngo
na popo ti a zo ndali ti a de
ngbanga na ndo ti ala

Mama téné ni

A légué-nzi ti dounia na ndo téné ti kanga a fa so Kōdörö a lékéré na légué ni so a lingbi, a nzoni ngobo ti kiri-ngo ti a la so a dé ngbanga na ndo ti ala na popo ti a zo. IA yéké mbiri-mbiri a kamba ti koussala so a sara na Popo ti a nzia ti Béndo ti Guigui so a ngbian ya ni na ndo téné ti a wa-kanga -Nzia Nelson Mandela- (N°4, 88, 89 ; 91-94, 96-108) : A da kanga a lingbi ti zi légué na manda-ngo mbéti nga na manda-ngo kwa, na sara-ngo kwa nga na a légué ndé-ndé so a mou légué na zo ti wara fini légué ti kiri/douti na popo ti a zo.

So a yéso a yéké mbiri-mbiri nda ti kanga, so a yéké légué ti bata-ngo a zo na ti kanga légué na fini sara-ngo yé ti choni na péké ti so a dé-ngbaka kozo awé. Ti kpéngba na ya koussala ni, a kapa ti koussala so a lingbi ti douti téné ti zo oko oko na nga a wa-bata-ngo a wa-kanga, so a fa na ala ti sara koussala so, a yéké a kpéngba zo na ya ti kapa ti kiri-ngo ti a wa-kanga na popo ti a zo.

Téné ti kiri ti a wa-kanga na popo ti a zo a yéké na popo ti a kota a kapa ti kodé ti lékéré-ngo sé-douti na ya ti a da-kanga. Na ya ti douti-ngo ti Béafrika, maïngo ti a koussala ti kiri-ngo na popo ti a zo na ya ti a

da-kanga ti kodro ni a yéké mbéki nzoni ngobo téné ti sé-douti ti a EP. A koussala ti lékéré-ngo a zo na téné ti kiri-ngo na popo ti a zo a mou légué ti lékéré a légué ti za-ngo zo na kanga na kiri-ngo na hou-ngo ti a yé ti mbéto nga na woussou-woussou na lékéré-ngo a wa-kanga na ounzi-ngo ti téné so a pika katé ti ala.

Ngobo ti a yéké ti sara si a maï na a za na séssé porosso na kodé ti lékéré légué na kiri-ngo na popo ti a zo ti téné a mou ngangou a da-kanga.

Za-ngo na séssé kodé-kwa so a yéké tamboula na ndo ti péko ti kwa oko so a lingbi ti sara na ya ti kété nga na yongoro ngoï : maï na za na séssé a koussala ti kiri-ngo na popo ti a zo so a lingbi ti sara-ni ta téné na nga so a lingbi na ta douti-ngo na ya da-kaga oko-oko.

Péko ti koussala 5.1

Mbéni porosso na a kapa ti lékéré-ngo kiri-ngo na popo ti a zo a ba guigui ti mou ngangou na a da kanga

Na Béafrika lasso mbéni kamba ti koussala na légué ti kiri-ngo na popo ti a zo a yéké pépé, a hon so, do-kwa gbélé gbia ti fa-ngo ngbanga a goué da ti gbou li na ndo ti téné ni.

A légué ti kwa ni na dounia a fa a téné, a lingbi a kapa ti kanga a mou légué ti sara kwé ti téné mou maboko na kiri-ngo na popo ti a zo. Nda li ti a ngobo kwe so a yéké kozo ni ti kanga légué na a choni so yongoro lango ti kanga a ga na ni nga na kiri sarango a yé ti choni.

A ya ti ndourou ngoï, a koussala kwé so a li na ya kodé ti douti ti a wa-kanga, légué oko na ya ti a da kanga. A kété nga na yongoro ngoï, ala mou légué ti kiri na fini sara-ngo a choni na péko, zi légué na kiri-ngo na popo ti a zo so a yéké mbéni ngobo ti sé-douti na ya ködörö.

Wa-kanga oko-oko a lingbi ti wara légué ti :

- Douti na guigui ti wara légué ti sara a mbéni koussala nga na a nguia ti ouno téré
- Douti na ti a kapa ti fa-ngo yé na zo, ti manda-ngo kwa, so lingbi na so ala yé nga na manda-ngo yé ti ala so ngou ti ala a ngba na gbéni na ala adé ti kpéngba kwé pépé.

A yé so kwé a lingbi ti linda ya ti ngobo ti bi-ngo zo na kanga so a mou-légué na wa-kanga ti bata nzoni douti na popo ti a zo, mbiri-mbiri na a séwa ti ala (Kété nzia 58).

En légué ti porosso na kodé ti kiri-ngo ti a wa-kanga na popo ti a zo, mösörö a yéké da pépé nga a zo ti kwa ni a tia mingui, a hon so si a tokwa a mbéni wa-kwa ti do-kwa gbélé gbia ti a nguéné ti sara kwa na ya da-kanga nga ti lékéré a kapa ti fa-ngo yé. Na mbagué, DGSP, maboko na maboko na a kpéngba zo ti koussala ndéndé (do-kwa gbélé gbia, kota boumbi, kété gbata...) a mou li ti kapo za-ngo na séssé mbéni « Kodé ti kiri-ngo ti a wa-kanga na popo ti a nzo na ngou ti 2017-22) ».

Kodé-kwa so a fa légué 5 so a londö na ndo bango ndo na ndö a yé so a tia nga na ngobo ti koussala.

Ti ngourou-gbia ti béafrika kodé-kwa ti kiri-ngo ti ala so a dé ngbanga na do ti ala awé na popo ti a zo, a wara ndo na ya kodé-kwa ti lékéré-ngo sé douti nay a ti a da kanga.

A yéké, na légué ti koussala so a lingbi ti sara, ti koubou ti kwa so a ban do na ndö kodé-kwa so ti sigui na a kamba ti koussala so a yéka za na sésé yéké-yéké. Ti ngourou-gbia, porosso so a lingbi ti douti ta yé ti sara-ngo na kwa nga so a goué na légué ti kou-ngo ndo nga na a yé ti kwa so a yéké da so a douti na ndo guéré kwa tongaso:

- Yé-ngo da na kodé-kwa ti kiri-ngo ti a wa-kanga na popo ti a séngué zo 2017-2022 na fa-ngo a kappa toi koussala so a ga kozo nay a ti Kapa ti koussala ti légué tis é-douti ti a da-kanga ti za na séssé mbéni Kamba ti koussala na mbangué: a) Kiri na péko hou-ngo ti a zo na da-kanga (a boumbi na poroso ti ti-ngo na légué na gbé ti téné so a pika katé ti zo); b) Mou na ndouzou kiri-ngo na popo ti a zo so a ba nga wara-ngo légué ti sara mbéni koussala; c) Kiri na péko sara-ngo choni yé na péko ti a so a fa ngbanga awé d) Za na séssé a mbéni kwa ti gui na mösörö légué oko

na a wa-kanga (lékéré légué ti wara-ngo nzoni kobé, bata-ngo nguinza, ...) na ndo ti yé ti AP a ya ti a kodé ti ga na nguinza.

- Mou-ngo nguinza ti Leta na ngou oko-oko na a da-kanga nda li ti kapa ti kiri-ngo na popo ti a zo
- Bi lé na ndo ti a li ti kapa so DGSP a fa na gbé lé ti PTF na légué ti a mösörö sa a yéké da.

A li ti koussala so a fa légué :

- Yéda mama-nguinza ti poroso ti kiri-ngo na popo ti a zo na sara-ngo kwa
- Mou mösörö na koubou ti DGSP so a lékéré légué ti kiri-ngo na popo ti a zo
- Maï mbéni kodé-kwa ti maï-ngo koussala ti kanga nga na kamba ti koussala ti gui-ngo nguinza.

Kanga ngo yanga ti tënë

Na démocratie, goue ngo legue yamba ti a koussala so a bāndo na ndo ti a da ti kanga a douti na ndo ti ngagu ti lo ti bata a zo ti kanga na ya ti da ti kanga so se-duti a yeke da, nga si legue ti uru wala ti kpé ndo ti kanga ni a yeke da pepe, so koue na legue ti kpengo a ndia. Tene ti se-duti na ya ti tambula ngo ti a koussala ti ndo ti kanga, a yeke ngagu mingui ngbaga ti so , a lingbi ti yapu ban go ndo na ndo ti a zi, nga ti tene a bata siriri na se-duti na popo ti a zi, a da ti vounga ngo sango, nga na popo ti azo ti politique nga na a ndokua so ala yeke tambula na legue ti koussala ti ala da, si na popo ni e wara a ndokwa ti fa ngo gbanga nga na ba ngo do na do ti a da ti kanga. Bembe ngo ndo na ndo ti a ndokwa so kwe , na ya ti kpengo a nzia ti kodoro a yeke yeso kozoni i da be da na ya ti kota kodé-kwa tënë ti ziangö se-douti : na yia ti ä da ti känga na sesse ti bë-africa.

kodé-kwa tënë ti ziangö se-douti : na yia ti ä da ti känga na sesse ti bë-africa a mou lasso legue na Ndokwa gbene-gbia ti fango ngbanga nga na ndokwa ti a koussala ti da ti kanga, ti fa fini kode, ti sala ngo kwa na ya ti ningo tere, kpengo nzia ti a zo ti kanga, na ya ti se-duti ti a z iso kwe a yeke sala kwa na ya ti a ndo ti kanga nga na a z iso ayeke na guigui.

Za ngo guere ti koussala so a yeke ande mamboko na maboko na a ndokwa so koue tene ti fango gbanga na da ti kanga a ba ala. Kozo ni a yeke ndokwa gbene-gbia ti a tourougou, ndokwa gbene-gbia tib a ngo ndo na ndo ti kodoro, Kota Comandema ti a tourougou, Societe Civile nga na a zo ti moungo mamboko na legue ti koussala ti mamboko nga na nguinza. Ake na ya ti a kode so si a koussala so a lingbi ti mai.

Liste des documents pertinents

Documents MINUSCA (Unité d'appui pénitentiaire)

- Tableau synoptique des projets en cours au 04/01/2018
- Rapport annuel de l'équipe projet (mai 2017)
- Stratégie nationale de réinsertion sociale des détenus 2017-2022 (juin 2017)
- Stratégie de protection des détenus et des lieux de détention de la CPS (2018) ;
- Rapport de l'Atelier de validation de la Stratégie de Protection des détenus et des lieux de détention de la Cour Pénale Spéciale et du Guide de Bonnes Pratiques a l'intention du personnel pénitentiaire centrafricain.
- Politique Nationale de Santé dans les Etablissements Pénitentiaires, document cadre, Ministère de la justice et ministère de la santé (2018) ;
- Stratégie nationale de la réforme du secteur de la sécurité, 2017-2021 ;
- Justice and Corrections Achievements and Impact, CAR (MINUSCA 2014 - 2017)
- Guide à l'usage de l'Inspection des Services Judiciaires pour le renforcement de ses contrôles sur l'activité des magistrats ayant une incidence sur les mesures privatives de liberté, Ministère de la justice, 2018
- General Information on the Prison System in RCA/Mars 2017
- Corrections update to SRSG Parfait Onanga-Anyanga (12 April 2017)
- PowerPoint Débriefing SRSG (April 2017)

- Prisons in Central African Republic (for briefing DSRSG)
- Tableau « *Cumul des statistiques hebdomadaires des maisons d'arrêt et de correction de la RCA- 2 au 8 février 2018* ». Unité des affaires pénitentiaires de la Minusca ;
- Tableau « *Cumul des statistiques hebdomadaires des maisons d'arrêt et de correction de la RCA- 28 juin au 4 juillet 2018* ». Unité des affaires pénitentiaires de la Minusca ;
- 2017 Annual statistical data for prisons in CAR
- Projet de Politique Nationale de Sécurité, RCA, Novembre 2016
- UNODC Mission report in CAR, August 2016

Textes légaux et réglementaires

- Charte africaine des droits de l'homme et des peuples (entrée en vigueur le 21/10/1986 et ratifiée par la République Centrafricaine le 26 avril 1986)
- Pacte international relatifs aux droits civils et politiques (PDCP), New York, 16 Décembre 1966 (ratifiée par la République Centrafricaine le 8 mai 1981)
- Constitution de la République Centrafricaine du 30 mars 2016
- Code pénal Centrafricain (Loi n° 10.001 du 6 janvier 2010)
- Code de procédure pénale Centrafricain (Loi n° 10.002 du 6 janvier 2010)
- Loi n°12/003 « *fixant les principes fondamentaux du régime pénitentiaire en RCA* »
- Décret du 16 février 2016 « *portant organisation et fonctionnement des établissements pénitentiaires de la RCA et déterminant leur régime intérieur* »
- Décret du 16 février 2016 « *portant définition des tenues, des insignes et des galons des fonctionnaires des corps du cadre de l'administration pénitentiaire centrafricaine* »
- Décret du 16 février 2016 « *portant redéfinition du cadre de l'administration pénitentiaire* »
- Décision de la Direction de l'administration pénitentiaire du 5 août 2016 « *portant approbation du règlement intérieur régissant l'annexe temporaire du camp de Roux* »
- Décision de la Direction de l'administration pénitentiaire du 25 février 2016 « *... portant règlement intérieur de la maison centrale de Ngaragba* »

- Décision de la Direction de l'administration pénitentiaire du 5 août 2016 « *portant approbation du règlement intérieur de la maison centrale de Ngaragba* » ;
- Plan d'urgence des établissements pénitentiaires de Bangui, Ministère de la justice, DGSP
- Projet de règlement intérieur de la Maison d'arrêt de Bangassou
- Note de service relatif à la création d'un comité de gestion des activités de production au sein de chaque établissement pénitentiaire.
- Projet Document cadre de la « *Politique nationale de santé dans les établissements pénitentiaires* »
- Projet d'Arrêté « *portant sur les conditions de détention des personnes placées sous le régime de haute sécurité* »
- Projet de Décret « *fixant les spécifications architecturales minimales et les plans types pour chaque catégorie d'établissement pénitentiaire ainsi que le minimum d'espace vital alloué à chaque personne détenue* »

Documents UNDP

- ILN Projects proposal : *Joint Project to re-establish and build capacity of security, governance, and justice in the Central African Republic (CAR)* dit « *Projet conjoint* »
- Budget du « *Projet conjoint* » ;
- Termes de référence pour l'élaboration d'une politique sectorielle de la justice en RCA dans le cadre du « *Projet conjoint* ».

Documents RESEJEP

- Rapport de la « *Mission d'expertise pour l'élaboration de plans de formation professionnelle initiale et continue du personnel pénitentiaire* » (Oct-Nov 2014) :
- RESEJEP, Objectifs et résultats

Documents et rapports divers

- *L'aide légale en République Centrafricaine, Etat des lieux*, ASF, Septembre 2016
- Matrice générale v4 au 5 avril - Feuille de Route 2017 (Pilier 1 – Soutenir la Paix, la Sécurité et la Réconciliation/Composante 3 – Réformer l'Institution Judiciaire et Promouvoir la Lutte contre l'Impunité)
- **Rapport « *Malheur à l'homme seul : la corruption dans la chaine pénale à Bangui, en RCA* » (Pity the man who is alone), CDA Collaborative Learning Projects Septembre 2017 ;**
- **Système d'information statistiques judiciaires (SISJ) : tableaux de bord (mois d'octobre 2017 ; avril et mai 2018)**

Justice Coopération Internationale : note succincte du projet: « *Appui à la restauration de l'Etat de droit en République Centrafricaine* ».